6 Hoger onderwijs

	Hoofdlijnen	175
6.1	De student: deelname en studiesucces	176
6.2	Selectie en toegankelijkheid	183
6.3	Aanvullend onderwijs in het hoger onderwijs	184
6.4	Studentenwelzijn	187
6.5	Kwaliteit	190
6.6	Governance en naleving	199
	Literatuur	201

Hoger onderwijs

Kengetallen

Hoger beroepsonderwijs

Associate degree

Aantal studenten	Aantal opleidingsvarianten*	
17.528 bekostigd	252 bekostigd	69 niet-bekostigd

Bachelor

Aantal studenten	Aantal opleidingsvarianten*	
457.131 bekostigd	1.498 bekostigd	285 niet-bekostigd

Master

Aantal studenten	Aantal opleidingsvarianten*	
13.801 bekostigd	241 bekostigd	123 niet-bekostigd

Aantal instellingen

Bekostigd	Niet-bekostigd
36	64

Wetenschappelijk onderwijs

Bachelor

Aantal studenten	Aantal opleidingsvarianten*	
206.886 bekostigd	496 bekostigd	2 niet-bekostigd

Master

Aantal studenten	Aantal opleidingsvarianten*	
121.637 bekostigd	1.027 bekostigd	12 niet-bekostigd

Aantal instellingen

Bekostigd	Niet-bekostigd
18	2

* Exclusief bekostigde opleidingen aan niet-bekostigde instellingen en niet-bekostigde opleidingen aan bekostigde instellingen. Voltijd, deeltijd en duaal.

Financiële gegevens

Liquiditeit	Solvabiliteit	Rentabiliteit
1,09	0,53	0,1

1 bestuur onder aangepast financieel toezicht

Dit geeft aan in hoeverre een onderwijsinstelling in een jaar een positief of negatief financieel resultaat (exploitatieresultaat) boekt.

Dit geeft aan hoeveel geld er beschikbaar is om geplande en onvoorziene uitgaven te kunnen doen. Dat is dus exclusief het vermogen dat bijvoorbeeld vastzit in gebouwen.

Liquiditeit	Solvabiliteit	Rentabiliteit
1,02	0,54	1,6

0 besturen onder aangepast financieel toezicht

Dit geeft aan in hoeverre onderwijsbesturen in staat zijn om op korte en lange termijn hun schulden in te lossen.

Uitval en switch van opleiding in het hbo en wo

Studenten blijven veel meer dan voorheen in dezelfde opleiding als waarin ze startten. De uitval en switch onder hbo-bachelorstudenten nam met 8 procentpunt af, die van wo-bachelorstudenten met 6 procentpunt.

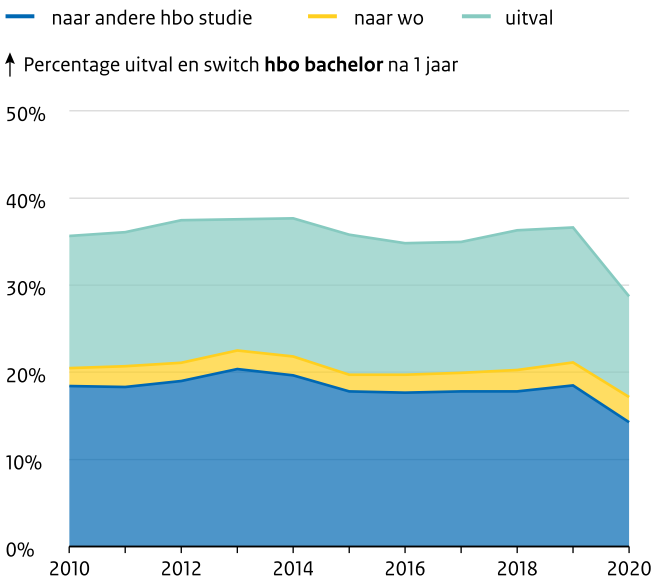

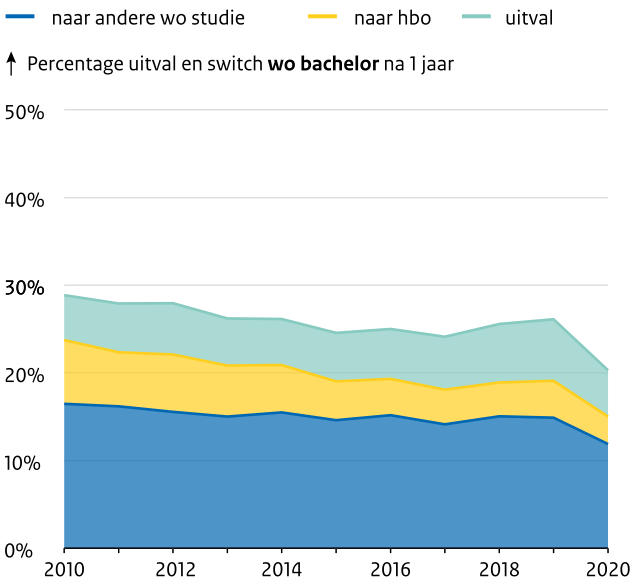

Diplomarendement

Het aandeel hbo- en wo-bachelor studenten dat een diploma heeft gehaald (in de nominale studieduur plus 1 jaar) is niet afgenomen in het laatste jaar. Bij de associate degree-studenten nam het diplomarendement toe.

Herinschrijvers bachelor na vijf jaar en inschrijvers ad na 3 jaar

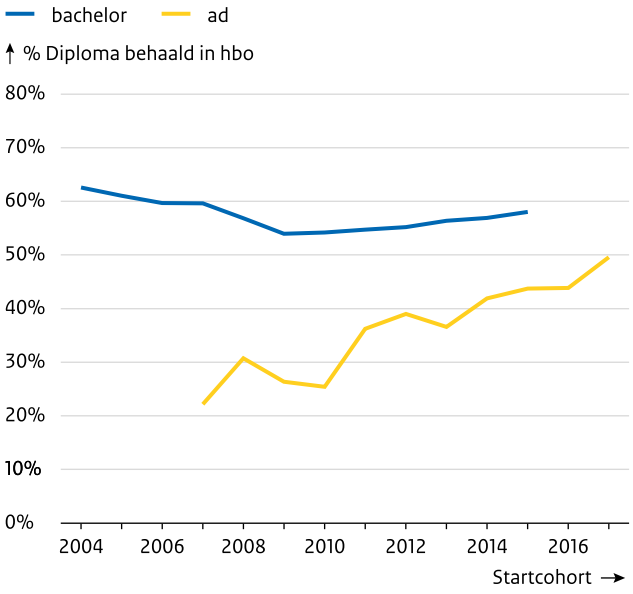

Herinschrijvers bachelor na vier jaar

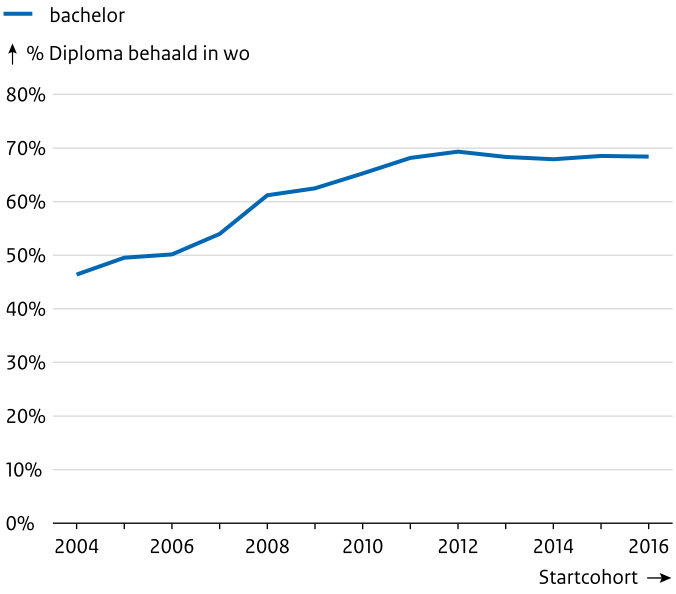

Bron: IvhO 2021. De cijfers van het jaar 2020 zijn voorlopig.

Hoofdlijnen

Basis op orde, maar ook zorgen • Hoe staat het hoger onderwijs ervoor? Opleidingen voldoen aan de basiskwaliteit en instellingen hebben hun kwaliteitszorg op orde. Voor het eerst zijn de aantallen studenten in het niet-bekostigd ho in beeld. De instroom in het ho neemt al jaren toe en ieder die in het ho wil studeren, kan daar terecht. Studenten waren het afgelopen decennium tevreden over het onderwijs. Tegelijk maakt een vijfde van de studenten weleens gebruik van betaald aanvullend onderwijs. Relatief vaak gaat het om studenten van grote opleidingen, studenten die eerder aanvullend onderwijs hebben gevolgd, studenten met een niet-westerse migratieachtergrond en studenten van ouders met een bovengemiddeld inkomen. De ongelijke deelname van studentgroepen kan duiden op ongelijke kansen. Sommige studenten noemen als reden voor het gebruik van aanvullend onderwijs onvoldoende maatwerk en begeleiding in het hoger onderwijs of een gebrekkige aansluiting op het voortgezet onderwijs. Ook zijn er zorgen over het welzijn van studenten en docenten. Er zijn al jaren signalen over een hoge prestatie- dan wel werkdruk onder studenten en docenten, en het medicijngebruik onder studenten neemt toe.

Aandacht voor student nodig • De coronacrisis zet een en ander op scherp. Studenten vinden onderwijs op afstand minder motiverend en uitdagend. Hun waardering voor het onderwijs en begeleiding is dan ook gedaald. Het ho moet plotsklaps een groot aantal extra studenten accommoderen die in voorkennis gedifferentieerder zijn dan ooit. Het gaat om een veel grotere groep studenten uit het voortgezet onderwijs dan in andere jaren, mbo- en bachelorstudenten die hun vooropleiding (nog) niet geheel hebben afgerond en studenten in het tweede jaar met weinig behaalde studiepunten uit het eerste jaar. Veel minder studenten zijn namelijk uitgevallen na het eerste jaar, wellicht door uitstel van het bindend studieadvies. Al deze studenten hebben extra aandacht, monitoring en een goede begeleiding nodig.

Breed gebrek aan informatie • Uitdagingen liggen er ook in het invullen van (alternatieven voor) praktische onderdelen, de realisatie van sociale binding, het ontwikkelen van een interactieve didactiek die past bij online onderwijs en het vormgeven van aangepaste fraudebestendige toetsing. Instellingen zetten zich in om het onderwijs zo goed mogelijk doorgang te laten vinden. In deze situatie is veel informatie nodig om (landelijk) gerichte maatregelen te kunnen treffen. Een diepgaand beeld over de kwaliteit van afstandsonderwijs ontbreekt echter, omdat veel visitaties in 2020 uitgesteld moesten worden. Opleidingen hebben veel onderwijs geëvalueerd, maar deze informatie is niet beschikbaar voor externe belangstellenden. Ook ontbreekt eenduidig landelijk zicht op de studievoortgang van studenten tijdens de pandemie. We weten niet hoeveel studiepunten studenten hebben gehaald die al meer dan een jaar te maken hebben met (deels) afstandsonderwijs. Wat we wel weten over onderwijsdeelname en studievoortgang, is dat studenten dit anders inschatten dan instellingen. De data waarop instellingen hun schattingen baseren, zijn niet beschikbaar en de definities verschillen per instelling. Sowieso ontbrak de afgelopen jaren het zicht op verschillen tussen instellingen in opleidingsrendementen, onder andere doordat deze niet aan de orde komen in visitatierapporten. Ook geven visitatierapporten geen systematische, expliciete informatie over de kwaliteit van de begeleiding van studenten. Bovendien is het onzeker of al het onderwijs wel wordt betrokken bij visitaties en accreditaties. De inspectie onderstreept het belang van transparantie bij de discussie over de verdere ontwikkeling van het accreditatiestelsel.

Uitdagingen • Kortom, hoewel de basis op orde is, zien we risico's die er al voor de coronacrisis waren, en risico's die door de coronacrisis zijn versterkt. De risico's hangen samen met de opdracht aan instellingen om in te spelen op de gegroeide en meer gedifferentieerde studentenpopulatie, het substantiële maar onbesproken gebruik van aanvullend onderwijs, het afnemend studentenwelzijn en de toegenomen werkdruk, het gebrek aan transparante informatie over de kwaliteit van de studiebegeleiding en over het studiesucces van (deelgroepen) studenten. Juist nu zijn landelijke, objectieve data nodig om gerichte maatregelen te treffen ten behoeve van (verschillende groepen) studenten, maar die gegevens ontbreken. Ook de wettelijke randvoorwaarden kunnen beter; de WHW sluit niet goed aan bij ontwikkelingen als flexibilisering en internationalisering. Alleen met een gezamenlijke inzet van alle betrokkenen kunnen we de risico's adresseren en de kwaliteit van het hoger onderwijs behouden en bevorderen.

De inspectie voerde tijdens de onderwijssluiting en aan het begin van het studiejaar 2020/2021 een monitoringsonderzoek uit naar de manier waarop het onderwijs zich aanpaste aan de corona-omstandigheden (Inspectie van het Onderwijs, 2020a; 2020b; 2020c). Dit onderzoek bestond uit 3 metingen, waarbij we telkens een telefonisch interview hielden met bestuurders of leidinggevenden van een beredeneerde steekproef van instellingen. Ook interviewden we 10 examencommissies en 8 opleidingscommissies, en hebben ongeveer 2.300 studenten een vragenlijst beantwoord. In dit hoofdstuk besteden we op verschillende plekken aandacht aan de uitkomsten van deze onderzoeken.

6.1 De student: deelname en studiesucces

Coronamaatregelen • Het jaar 2020 was een bijzonder jaar. Daarom ligt in deze paragraaf het accent op de meest actuele ontwikkelingen in de deelname en het studiesucces van studenten in het hoger onderwijs (ho). In maart 2020 ging Nederland in lockdown en kreeg ook het ho met een aantal beperkingen te maken. Het ho ging over op afstandsonderwijs, studenten konden niet meer fysiek in groepen samenwerken en studeren, de introducties voor eerstejaars werden beperkt en tentamens werden vaak online afgenomen. Veel beperkingen zijn nog steeds van kracht. In het collegejaar 2019/2020 zijn maatregelen genomen om de mogelijk negatieve gevolgen van de coronapandemie voor (aankomende) studenten te beperken. Deze maatregelen en afspraken kunnen van invloed zijn op de toelating tot, of de doorstroom binnen het ho. De belangrijkste zijn:

- In het schooljaar 2019/2020 zijn geen centrale examens in het voortgezet onderwijs afgenomen.
- In een aantal gevallen konden ongediplomeerde studenten voorwaardelijk worden toegelaten tot het ho of doorstromen binnen het ho. Dit betreft mbo 4-studenten, hbo-propedeusestudenten die willen doorstromen naar een wo-bachelor, associate-degree (Ad)-studenten die willen doorstromen naar een hbo-bachelor, en hbo- en wo-bachelorstudenten die willen doorstromen naar een hbo- of wo-master.
- Aspirant-pabostudenten afkomstig van mbo of havo die nog niet aan de nadere vooropleidingseisen voldeden kregen hiervoor tot 1 januari 2021 de tijd.
- Het bindend studieadvies (BSA) is in het studiejaar 2019/2020 uitgesteld tot het studiejaar 2020/2021. Ook voor de eerstejaars in het studiejaar 2020/2021 wordt het BSA uitgesteld (hbo) of ruimer gehanteerd (wo).

Aantal studenten bekostigd hoger onderwijs

Meer studenten in ho • Op 1 oktober 2020 stonden in het hbo in totaal 488.460 studenten ingeschreven, een toename van 25.700 studenten ten opzichte van 2019. In het wo betrof dit 328.523 studenten, een toename van 24.071 studenten. Het aantal studenten is jarenlang toegenomen, maar nu is er sprake van een veel sterkere toename. Bij de voltijd hbo-bachelor (4,6 procentpunt toename) en voltijd wo-master (9,2 procentpunt toename) is de stijging zoveel groter dan in de afgelopen jaren, dat we kunnen spreken van een trendbreuk. Deze extra groei komt vooral door een stijging van het aantal Nederlandse studenten. Het aantal internationale studenten ontwikkelt zich in lijn met de afgelopen jaren (figuur 6.1a).

Figuur 6.1a Aantal Nederlandse en internationale studenten, in de voltijd hbo-bachelor en wo-master in de jaren 2016/2017-2020/2021

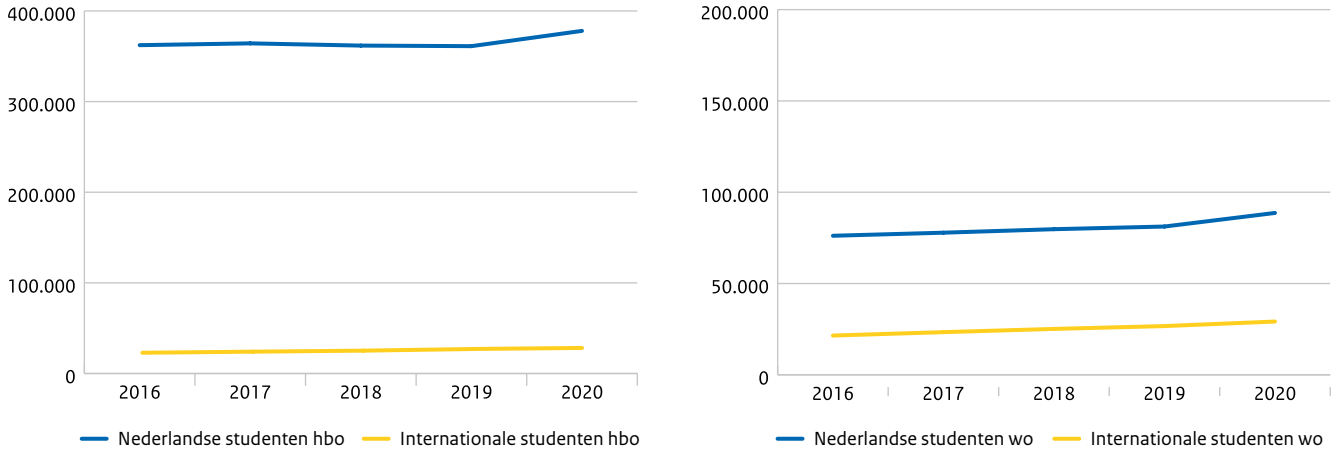

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Instroom en doorstroom

Meer gediplomeerden, minder tussenjaren • Er zijn in het studiejaar 2019/2020 meer havo- en vwo-gediplomeerden vergeleken met 2018/2019. Deze gediplomeerden namen relatief minder vaak een tussenjaar dan in andere jaren. De instroom in het hbo en wo in het studiejaar 2020/2021 nam daardoor toe. Vooral in de hbo-bachelor is de instroom sterk gestegen, sterker dan de stijging die er de laatste jaren al was. In het studiejaar 2020/2021 zijn 96.358 studenten voor het eerst begonnen aan een voltijd hbo-bachelor. Dat is een toename van bijna 11 procent.

Beperkte groep mbo'ers zonder diploma in het ho • In de afgelopen jaren is er altijd een kleine groep mbo 4-studenten zonder mbo 4-diploma toegelaten tot een hbo-opleiding. Bijvoorbeeld omdat ze al een havo- of vwo-diploma hadden. Mbo'ers maakten in beperkte mate gebruik van de mogelijkheid om voorwaardelijk tot het hbo te worden toegelaten. Bijna 950 extra mbo-bol-studenten begonnen in 2020/2021 aan een hbo-bachelor, zonder mbo-diploma uit het vorige jaar.

Geen extra instroom in Ad en hbo-master • De instroom in de Ad en hbo-master is in gelijke mate toegenomen als in eerdere studiejaren. Van een trendbreuk door een extra sterke toename zoals bij de hbo-bachelor is geen sprake. In de relatief nieuwe Ad neemt de instroom al jaren toe. In 2020/2021 begonnen in totaal 3.309 studenten, die voor het eerst het ho instroomden, aan een voltijd Ad-opleiding. In totaal, inclusief deeltijd en duaal, zijn 5.818 studenten aan een Ad begonnen. In 2020 startten 2.382 studenten aan een voltijd hbo-master. Het gaat hier om studenten die een bekostigde hbo-bachelor hebben afgerond, maar ook om andere studenten, zoals studenten uit het buitenland. Samen met deeltijd en duaal gaat het om 6.011 studenten die begonnen aan een hbo-master.

Extra stijging instroom in wo-bachelor en -master • In 2019/2020 bedroeg de directe instroom in de voltijd wo-bachelor 47.307 studenten en in 2020/2021 ging het om 53.503 studenten (figuur 6.1b). Dat is een toename met ruim 13 procentpunt, een veel sterkere groei dan vorig jaar. Ook de instroom in de voltijd wo-master steeg. In 2020/2021 zijn er 60.371 studenten begonnen aan een wo-master. Dat zijn 7.990 studenten meer dan in 2019/2020. Dit is een toename van ruim 15 procentpunt, tegenover nog geen 3 procentpunt het jaar ervoor. De instroom van internationale studenten houdt gelijke tred met eerdere jaren. Er is wel sprake van een verschuiving naar meer Europese Economische Ruimte (EER)-studenten en minder niet-EER-studenten.

Meer doorstroom zonder wo-bachelordiploma naar wo-master • De WHW is in verband met corona aangepast zodat wo-bachelorstudenten in 2020 voorwaardelijk konden worden toegelaten tot de

wo-master. In het studiejaar 2020/2021 zijn ruim 4.200 studenten zonder wo-bachelordiploma uit het vorige collegejaar extra doorgestroomd ten opzichte van vorig jaar.

Figuur 6.1b Aantal instromers* in de voltijd wo-bachelor en de wo-master op 1 oktober in de jaren 2011/2012-2020/2021

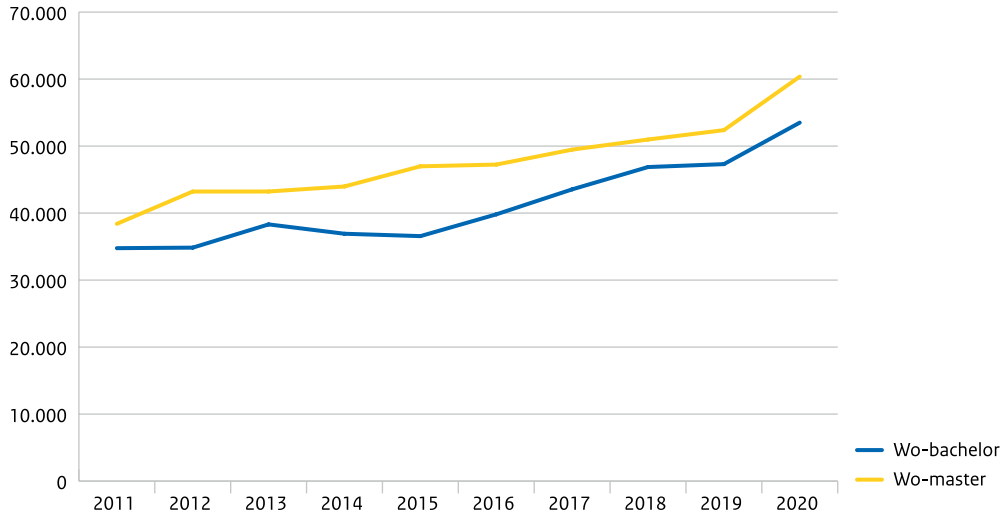

**directe instroom in wo-bachelor*
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Studiesucces

Het studiesucces van studenten wordt omgekeerd evenredig afgemeten aan de uitval uit het hoger onderwijs aan het einde van het eerste jaar, en aan de studenten die overstappen naar een andere opleiding, al dan niet aan een andere instelling. Ook het diplomarendement beschouwen we als een element van studiesucces. Het bachelor-diplomarendement gaat over de studenten die na het eerste jaar nog in dezelfde onderwijssoort staan ingeschreven en binnen de nominale studieduur plus 1 jaar het diploma behalen.

Hbo-bachelor

Uitval en switch dalen flink • Het percentage studenten dat na een jaar nog in dezelfde opleiding zit als waar ze begonnen, is met ongeveer 8 procentpunt toegenomen (figuur 6.1c). Dit komt doordat zowel uitval als switch na een jaar is afgenomen. Tot en met het cohort 2018 van de voltijd hbo-bachelor was de uitval en switch na het eerste jaar redelijk stabiel. De uitval lag rond de 16 procent. De switch schommelde rond de 20 procent. Het cohort dat in het studiejaar 2019/2020 is begonnen, verandert de trend. Zowel de uitval als switch is met 4 procentpunt flink gedaald, naar respectievelijk 11,5 en 17,2 procent. Vooral de switch binnen het hbo is gedaald. De switch naar het wo is heel licht toegenomen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de eerste coronamaatregelen die in het voorjaar van dat studiejaar zijn ingegaan, zoals het uitstellen van het BSA voor eerstejaars.

Figuur 6.1c Percentage uitval, switch en nog in opleiding na een jaar voltijd hbo-bachelor (cohorten 2010/2011-2019/2020, n 2019/2020=86.810)

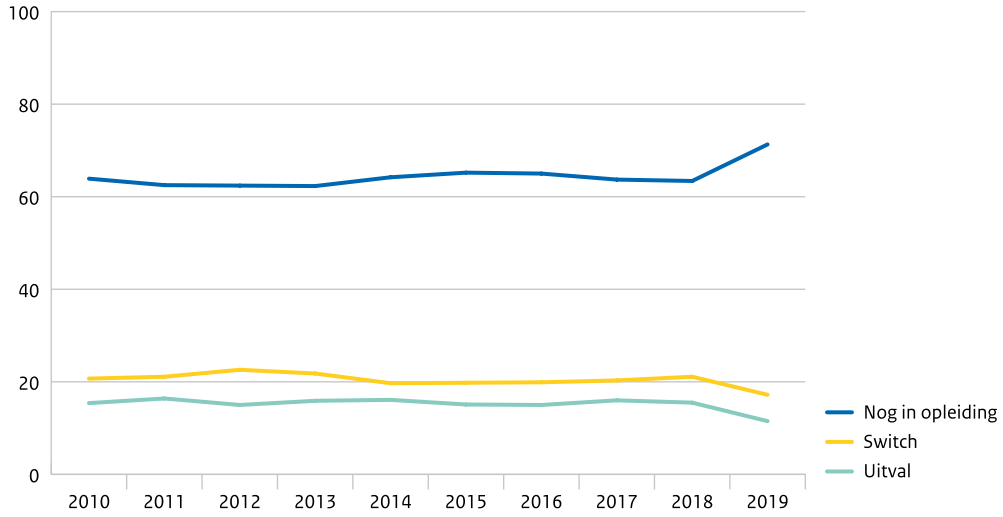

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Bij Ad's daalt uitval, switch blijft gelijk • Bij de Ad's is de uitval ook gedaald, maar de afname is minder sterk dan bij de hbo-bachelor. De uitval in 2020 is met 3 procentpunt afgenomen tot 20 procent. De switch is ongeveer gelijk gebleven.

Uitval studenten met een niet-westerse migratieachtergrond daalt sterker • De uitval onder studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie is sterker afgenomen dan de uitval onder andere groepen studenten. Beide groepen verschillen, anders dan in eerdere jaren, nog nauwelijks van elkaar. Ook het verschil in switch tussen beide groepen is afgenomen, omdat de groep studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie veel minder vaak is overgestapt dan voorheen. De uitval onder mbo'ers is in het studiejaar 2019/2020 sterker afgenomen dan onder havisten. Waarschijnlijk zijn dit effecten van het uitstellen van het BSA voor eerstejaars. Dat lijkt voor verschillende groepen studenten anders uit te pakken.

Rendement hbo-bachelor stijgt verder • Het diplomarendement steeg de laatste 6 jaar. Van de groep studenten die in 2009/2010 aan een voltijd hbo-opleiding is begonnen en na het eerste jaar niet is uitgevallen of van onderwijssoort is veranderd, heeft bijna 54 procent in studiejaar 2014/2015 het diploma behaald. Van de studenten die 6 jaar later (studiejaar 2015/2016) zijn gestart, heeft 58 procent in 2019/2020 het diploma behaald (figuur 6.1d). Dit rendement is gestegen ten opzichte van het jaar ervoor. De studenten uit 2015/2016 die nog studeerden en die gedurende de laatste paar maanden van hun opleiding met de coronapandemie werden geconfronteerd, hebben over het algemeen geen studievertraging opgelopen.

Rendement Ad stijgt flink • Ongeveer 50 procent van de Ad-studenten die in studiejaar 2017/2018 is begonnen, heeft in 2019/2020 het diploma behaald. Dat is ongeveer 6 procentpunt hoger dan voor de studenten die het jaar ervoor begonnen. Net als bij de hbo-bachelor heeft een paar maanden coronapandemie voor deze groep studenten over het algemeen niet tot studievertraging geleid.

Figuur 6.1d Diplomarendement nominaal plus 1 jaar voor de voltijd Ad- en voltijd hbo-bachelorstudenten (in percentages, n Ad cohort 2017/2018=1.456, n hbo-bachelor cohort 2015/2016=64.820)

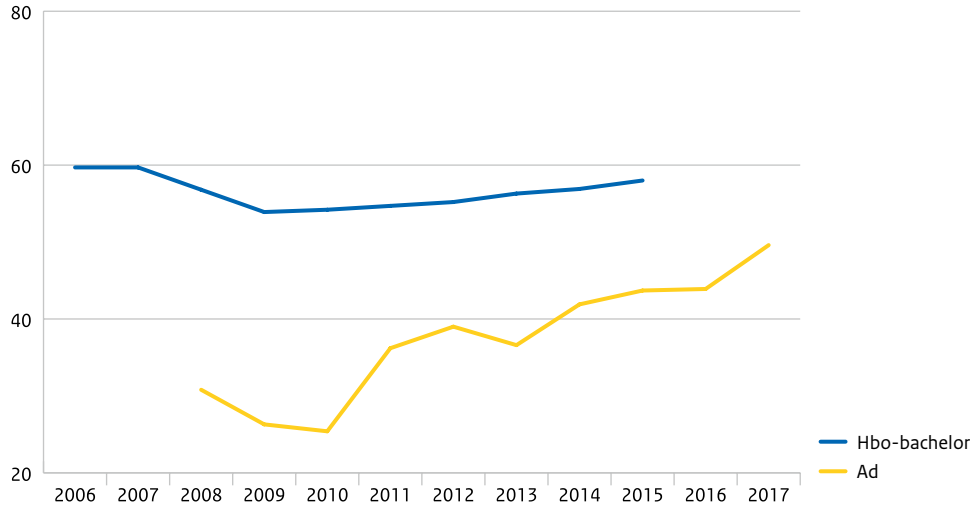

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Wo-bachelor

Uitval en switch daalt • Net als in het hbo is het percentage studenten in de wo-bachelor dat na het eerste jaar dezelfde opleiding voortzet, flink gestegen (figuur 6.1e). Ook hier zijn uitval en switch afgenomen, waarschijnlijk onder invloed van coronamaatregelen zoals het uitstel van het BSA. Van de studenten die 2018/2019 zijn begonnen aan een wo-bachelor, studeerde 73,9 procent na het eerste jaar verder aan dezelfde opleiding. In 2019/2020 is dit toegenomen tot 79,7 procent. De uitval is in het studiejaar 2019/2020 met 1,7 procentpunt gedaald naar 5,3 procent. Het percentage studenten dat na het eerste jaar van opleiding verandert is in 2020 met 4 procentpunt afgenomen tot 15 procent. Deze ontwikkeling is vergelijkbaar met die bij de hbo bachelor. Zowel de switch binnen het wo als naar het hbo, daalden.

Figuur 6.1e Percentage uitval, switch en nog in opleiding na een jaar voltijd wo-bachelor (cohorten 2010/2011-2019/2020, n 2019/2020=47.307)

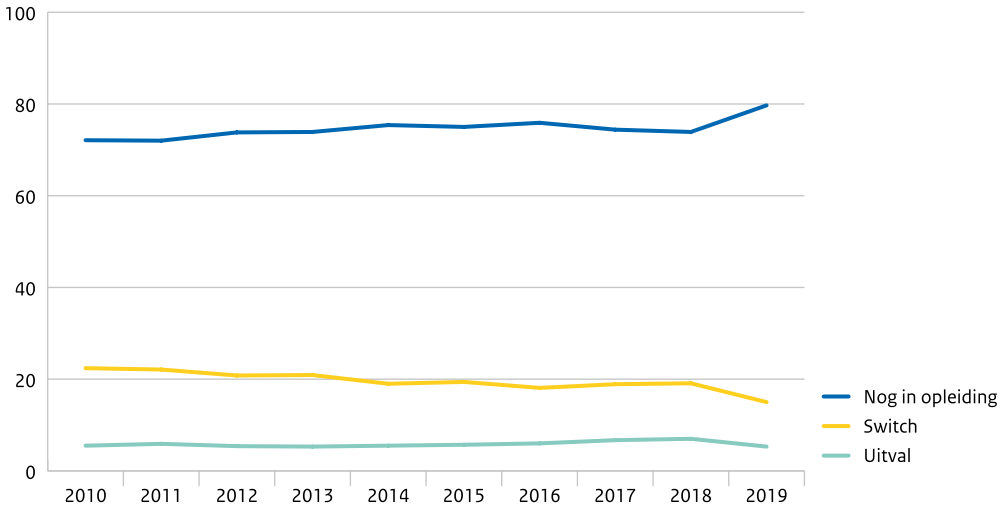

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Verschil in uitval tussen studenten met en zonder migratieachtergrond verdwenen • Net als bij de hbo-bachelor is de uitval van studenten met een migratieachtergrond afgenomen. In 2019/2020 is er, in tegenstelling tot eerdere jaren, op dit punt geen verschil meer met andere studenten.

Rendement wo-bachelor stabiliseert • Van het cohort dat in studiejaar 2016/2017 aan een wo-bachelor is begonnen, heeft 68,4 procent in 2019/2020 een wo-bachelordiploma behaald (figuur 6.1f). Dat is bijna hetzelfde als voor de groepen die 3 jaar eerder aan een opleiding startten. De ontwikkeling van het diplomarendement is de laatste jaren stabiel. De studenten uit 2016/2017, die gedurende de laatste maanden van hun opleiding met de coronabeperkingen zijn geconfronteerd, hebben over het algemeen geen studievertraging opgelopen. Ook het rendement van de wo-masters is stabiel. Het diplomarendement van de eenjarige masters ligt rond de 80 procent en voor de tweejarige masters rond de 70 procent.

Figuur 6.1f Diplomarendement nominaal plus 1 jaar voor de voltijd wo-bachelorstudenten (in percentages, n cohort 2016/2017=35.821)

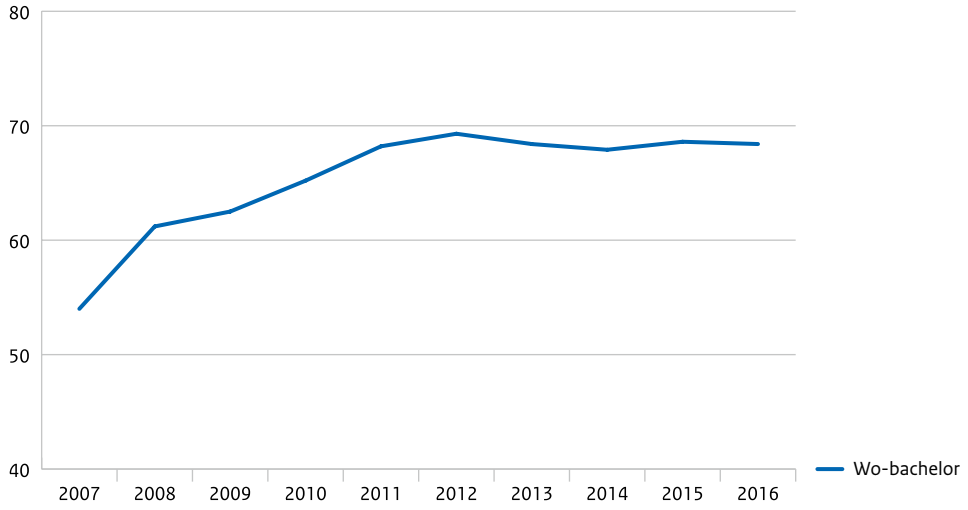

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Reflectie • Het aantal studenten in het hbo en wo is in het laatste jaar toegenomen. Onder andere omdat het aantal gediplomeerden in het vo groter is en gediplomeerden vaker dan voorheen direct, zonder tussenjaar, doorstromen naar het ho. Een van de coronamaatregelen betreft de mogelijkheid voor sommige groepen ongediplomeerde mbo of bachelorstudenten om door te stromen. De ongediplomeerde doorstroom vanuit het mbo naar het ho is beperkt. Wel stroomt een vrij groot aantal studenten zonder diploma van de bachelor naar de master. De uitval na het eerste jaar is in hbo en wo flink afgenomen, vooral onder studenten met een niet-westerse migratieachtergrond van de tweede generatie. Er zijn aanwijzingen dat ouderejaarsstudenten mogelijk studievertraging hebben opgelopen, maar dit komt nu (nog) niet tot uiting in de ontwikkeling van het diplomarendement.
De beperkingen die verband houden met de coronapandemie zijn nog niet voorbij. De eerstejaars van 2020/2021 hebben een aangepaste introductie en kennismaking met het ho achter de rug. Onder de studenten die voor de pandemie met hun studie zijn gestart, zijn er wellicht meer studenten dan voorheen die studeren met studievertraging. Bijvoorbeeld omdat ze vakken hebben gemist, of nog onderdelen van hun bachelor tijdens hun masteropleiding moesten afronden. Anderen moesten mogelijk nog eerstejaarsvakken afsluiten. Het is moeilijk te voorspellen hoe de studievoortgang en het diplomarendement van studenten zich de komende tijd zal ontwikkelen. Studenten en instellingen lijken een verschillend beeld te hebben van de opgelopen studievertraging. De inspectie adviseert de minister afspraken te maken met de instellingen, die het mogelijk maken om met controleerbare data de studievoortgang (in behaalde studiepunten) van groepen van studenten landelijk te monitoren. Als deze data beschikbaar komen voor een monitor kunnen, wanneer noodzakelijk, gerichte maatregelen

getroffen worden om iedere student een eerlijke kans te geven een opleiding in het ho met succes af te ronden.

Aantal studenten niet-bekostigd hoger onderwijs

Registerdata niet-bekostigd nu beschikbaar • Tot voor kort was er geen volledig en betrouwbaar registerbestand over het niet-bekostigd ho beschikbaar. Nu is het voor het eerst mogelijk om op onderdelen de deelname aan het niet-bekostigd ho in kaart te brengen.

In niet-bekostigd onderwijs studeren meeste studenten in hbo-deeltijd • In het niet-bekostigd ho stonden in kalenderjaar 2019 in totaal 57.589 studenten ingeschreven aan (onderdelen van) een geaccrediteerde opleiding. De meeste studenten, namelijk ruim 84 procent, stonden ingeschreven als diplomastudent. Deze studenten volgen een volledige geaccrediteerde opleiding en hebben de intentie een diploma te halen. Ruim 5.800 studenten, dat is ongeveer 10 procent, stonden ingeschreven bij een traject vraagfinanciering. Hier kunnen studenten met vouchers modules van geaccrediteerde opleidingen volgen en stapelen tot een diploma. Verder volgden in 2019 nog ruim 3.300 studenten, of bijna 6 procent, een of meer modulen zonder meteen de bedoeling te hebben een geaccrediteerde opleiding met een diploma af te ronden. In 2019 studeerden de meeste diplomastudenten in het hbo, namelijk 41.213. In het wo ging het om 7.237 studenten. Zowel in het hbo als het wo volgden de meeste studenten een opleiding in deeltijd (tabel 6.1a). In het hbo volgde toch nog 29 procent een voltijdopleiding. In het wo was dat 37 procent.

Tabel 6.1a Aantal diplomastudenten aan niet-bekostigde instellingen in hbo en wo in kalenderjaar 2019 naar opleidingsvariant

	Hbo	Wo
Voltijd	11.932	2.647
Deeltijd	19.900	4.556
Duaal	9.381	34
Totaal	**41.213**	**7.237**

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Economie in hbo en wo de grootste sector • In het hbo staan veruit de meeste diplomastudenten ingeschreven bij een bacheloropleiding. In het wo is dat bij de master (tabel 6.1b). In het hbo stonden in 2019 de meeste studenten ingeschreven bij een opleiding in de sector economie (19.610) gevolgd door de sectoren gedrag en maatschappij (6.090) en gezondheidszorg (5.841). Ook in het wo was de sector economie (5.275) de grootste sector, gevolgd door de sector gezondheidszorg (939).

Tabel 6.1b Aantal diplomastudenten aan niet-bekostigde instellingen in hbo en wo in kalenderjaar 2019 naar opleidingsfase en -variant

	Ad	Hbo-bachelor	Hbo-postinitiële master	Wo-bachelor	Wo-master	Wo- postinitiële master
Voltijd	258	11.083	591	576	1.355	716
Deeltijd	1.167	15.866	2.867	798	2.285	1.473
Duaal	333	6.724	2.324	-	-	34
Totaal	**1.758**	**33.673**	**5.782**	**1.374**	**3.640**	**2.223**

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Aansluiting arbeidsmarkt

Aansluiting arbeidsmarkt onder druk? • Tot voor kort ontwikkelde de arbeidsmarkt voor afgestudeerde hbo'ers en wo'ers zich voorspoedig. De baankansen namen steeds meer toe. Maar

recentelijk werden de baankansen voor ho-afgestudeerden kleiner (Zwetsloot, Ter Weel, Van Rooijen, Bisschop, & Van der Ven, 2020). Zeer recent afgestudeerden zijn kwetsbaarder op de arbeidsmarkt en verliezen sneller hun baan dan afgestudeerden met enkele jaren werkervaring. Vooral de arbeidsmarktpositie van studenten die ongediplomeerd het ho hebben verlaten, is conjunctuurgevoelig (Inspectie van het Onderwijs, 2021f, zie ook hoofdstuk 1). Mogelijk staat ook de inhoudelijke aansluiting op de arbeidsmarkt onder druk. Ongeveer 13 procent van de ouderejaarsstudenten hbo-bachelor geeft aan dat ze vanwege het aangepaste onderwijsprogramma door de coronamaatregelen niet voldoende zijn voorbereid op een goede start op de arbeidsmarkt. In de wo-master gaat het om 6 procent van de masterstudenten. Studenten wijzen op verminderde begeleiding bij het vinden van een stage en minder kansen op het lopen van een stage.

Instroom onderwijs en gezondheidszorg neemt toe • De toename van de instroom in het studiejaar 2020/2021 laat zich ook zien bij de opleidingen die opleiden voor de sectoren met arbeidsmarkttekorten. De instroom in de hbo-bacheloropleidingen binnen de sectoren onderwijs en gezondheidszorg is toegenomen met respectievelijk bijna 20 en 15 procent. In het wo nam de instroom in de bacheloropleidingen binnen de sector natuur toe met 14 procent. De instroom in de bacheloropleidingen techniek (hbo en wo) en gezondheidszorg (wo) nam weliswaar toe, maar minder sterk dan de gemiddelde toename.

6.2 Selectie en toegankelijkheid

Het belang van toegankelijkheid • Vanaf 2014 onderzoekt de inspectie de selectie in en de toegankelijkheid van het ho. De mate van toegankelijkheid wordt bepaald door het antwoord op de vraag of een student met een wettelijk toegestane vooropleiding, de opleiding van zijn of haar keuze kan gaan volgen, en of er, in geval van decentrale selectie, sprake is van gelijke kansen. Sinds studiejaar 2017/2018 is de loting bij opleidingen met een numerus fixus afgeschaft. Daarmee werd het belangrijk om een betrouwbare decentrale selectie te organiseren. De gedachte achter de keuze voor decentrale selectie was dat deze beter zou kunnen bijdragen aan iedere student op de juiste plek. Bij decentrale selectie moesten opleidingen voortaan een combinatie van ten minste twee kwalitatieve selectie-eisen hanteren, bijvoorbeeld rapportcijfers en motivatie. Daarbij is transparantie over de selectiecriteria en -procedures belangrijk; studenten moeten weten waar ze aan toe zijn. Intussen kwam het gesprek over de herinvoering van het lotingsinstrument op gang. En inmiddels is er een wetsvoorstel in voorbereiding voor het weer mogelijk maken van decentrale loting.

Algemene toegankelijkheid niet onder druk • Het terugkerende beeld uit onze onderzoeken is dat de brede toegankelijkheid van het ho niet onder druk staat. De instroom in het ho neemt de afgelopen jaren toe, en iedereen die een opleiding in het ho kan en wil volgen, kan daar in principe terecht. De doorstroom vanuit het mbo naar het hbo staat echter al enige jaren onder druk. Uit onderzoek (Van den Broek, Cuppen, Ramakers, Termorshuizen, & Vroegh, 2020) komt naar voren dat de invoering van het leenstelsel van invloed is op het doorstroomgedrag van mbo'ers. Dit speelt voornamelijk bij studenten met een niet-westerse migratieachtergrond en mannen een rol, zij zien op tegen het aangaan van een studieschuld. (zie ook hoofdstuk 5). Ook zijn er bij selecterende opleidingen steeds weer kleine, maar hardnekkige gevolgen van selectie voor bepaalde groepen studenten. In bekostigde bachelor- en masteropleidingen die selecteren stromen iets minder vaak mannen, studenten met een niet-westerse migratieachtergrond, studenten met lager opgeleide ouders en studenten uit de lagere inkomensgroepen in (Inspectie van het Onderwijs, 2017). In ons onderzoek specifiek naar selectie in bekostigde wo-masteropleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 2018b) werd dit beeld bevestigd. Opnieuw waren mannen en studenten met een niet-westerse migratieachtergrond ondervertegenwoordigd, al maakt die laatste groep wel een inhaalslag. En opnieuw waren er bij de instroom in de selectieve masters verschillen naar sociaaleconomische status; studenten met hoger opgeleide ouders of ouders uit hogere inkomensgroepen die vaker doorstroomden naar een selecterende masteropleiding, dan studenten met lager opgeleide ouders of ouders uit lagere inkomensgroepen.

Effect internationalisering • Naarmate het aandeel internationale studenten bij opleidingen met een beperkt aantal plaatsen opleidingen toeneemt, treden er kleine verschuivingen op binnen de groep Nederlandse studenten die instroomt (Inspectie van het Onderwijs, 2019). Een grotere instroom van internationale studenten in de bacheloropleidingen gaat samen met een afname binnen de groep Nederlandse studenten die instroomt van het aandeel studenten met een niet-westerse migratieachtergrond en studenten uit de lagere inkomensgroepen. In de hbo-bacheloropleidingen en wo-masteropleidingen met een fixus neemt het aandeel Nederlandse vrouwen binnen de groep Nederlandse studenten die instroomt af naarmate de internationalisering toeneemt.

Belang toegankelijkheid onderkend, voorlichting kan beter • Veel instellingen benadrukken op hun website en in verschillende beleidsdocumenten dat de toegankelijkheid hoog op hun agenda staat. Er zijn tal van samenwerkingsprojecten met het toeleverend vo- of mbo-onderwijs om de overgang naar het ho voor bepaalde groepen te bevorderen. Toch leidt dit in de praktijk niet altijd tot heldere voorlichting. Instellingen kijken op verschillende manieren naar selectie en toelating van studenten. Waar de ene instelling of opleiding het heeft over selectie als er sprake is van aanvullende eisen, spreekt de ander pas van selectie als de opleiding een beperkte capaciteit heeft en er sprake is van ranking van de aanmeldingen. In het laatste geval is het voldoen aan de aanvullende eisen geen garantie voor toelating. De laatste jaren is er weliswaar vooruitgang in transparantie bij de instellingen en opleidingen, ook dankzij het werken aan eenduidige definities op stelselniveau, maar voor studenten blijft het toch nog te vaak een zoekplaatje.

Heldere informatie en samenwerking belangrijk • Belangrijke aandachtspunten voor de verbetering van de toegankelijkheid zijn het mee laten wegen van de toegankelijkheid in het instellingsbeleid, het helder informeren van studenten over selectie en toelating, en het samenwerken tussen instellingen op het punt van hun selectie- en toelatingsbeleid. Door hieraan aandacht te besteden, dragen instellingen bij aan een gevarieerd aanbod en aan heldere informatie over dat aanbod en eventuele (selectie-)eisen. Daarmee kunnen instellingen de verschillen in kansen die verschillende groepen studenten hebben om in te stromen in de opleiding van hun keuze verkleinen.

Effecten corona op toegankelijkheid monitoren • De rapporten van de inspectie hebben bijgedragen aan de discussie in het onderwijsveld, de maatschappij en de politiek over de vraag hoe selectie zo vorm kan krijgen dat zij niet leidt tot een verkleining van de kansen voor bepaalde specifieke groepen studenten. Daarbij ging het vaak ook over de stap naar betere communicatie en daarmee meer transparantie over selectie en toegankelijkheid. De effecten van corona op de toegankelijkheid van het ho zijn nu nog niet duidelijk. Het is van belang dit komende jaren goed te monitoren en daarbij verschillende groepen studenten afzonderlijk te volgen.

Reflectie • Iedere student die in het ho wil gaan studeren, kan daar een opleidingsplek krijgen. Wel hebben sommige groepen studenten een iets kleinere kans om de opleiding van hun eerste keuze te volgen. Voorlichting is essentieel, maar krijgt onder invloed van de coronabeperkingen nu noodgedwongen grotendeels online vorm. Het is van groot belang de ontwikkelingen te monitoren.

6.3 Aanvullend onderwijs in het hoger onderwijs

Aanvullend onderwijs is onderwijs of begeleiding:
1. buiten het aanbod van de eigen opleiding of instelling voor ho;
2. met extra kosten;
3. met als doel studieprestaties (sneller afstuderen, hogere cijfers) te verbeteren.

Een vijfde van de studenten maakt gebruik van aanvullend onderwijs • Bijna 20 procent van de ouderejaarsstudenten heeft op enig moment tijdens de ho-opleiding aan een bekostigde instelling gebruikgemaakt van aanvullend onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). In een bevraging

onder ruim 2.300 studenten, geeft ongeveer 21 procent van de wo-masterstudenten en 17 procent van de ouderejaars-hbo-bachelorstudenten aan gebruik te hebben gemaakt van betaald aanvullend onderwijs (tabel 6.3a). Studenten maken ook gebruik van andere vormen van ondersteuning of begeleiding. De meest voorkomende vormen zijn hulp van vrienden of familie (38 procent) en het aanschaffen van samenvattingen (37 procent). Commerciële bureaus zeggen ook enkele honderden tot enkele duizenden studenten per jaar te begeleiden (Inspectie van het Onderwijs, 2021c). Studenten zijn gemiddeld gezien behoorlijk tevreden over het aanvullend onderwijs. Zij geven het gemiddeld een 7,5.

Tabel 6.3a Percentage ouderejaars hbo-bachelor- en wo-masterstudenten dat gebruikmaakte van aanvullend onderwijs tijdens de studie (n hbo-bachelor=926, n wo-master=1.391)

	Hbo bachelor	Wo master
Ja	17	21
Nee	83	79

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021a

Aanvullend onderwijs vooral bij het volgen en afronden van vakken • De meeste studenten die gebruikmaken van aanvullend onderwijs, maken gebruik van betaalde hulp bij het volgen en afronden van vakken (tabel 6.3b). Het gaat dan vaak om tentamentraining en vakinhoudelijke bijlessen in een groep (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Van de ouderejaars hbo-bachelorstudenten volgde 30 procent aanvullend onderwijs bij het maken van de scriptie of het eindwerk. Onder wo-masterstudenten lag dit percentage lager, op 16 procent. Een meerderheid van de studenten die aanvullende scriptiebegeleiding inschakelt, vraagt hulp bij de opbouw van argumentatie en structuur (67 procent) en bij correct taalgebruik, spelling en grammatica (63 procent). Ook vraagt een meerderheid meerdere malen om hulp of advies. Van de studenten met aanvullende scriptiebegeleiding laat 35 procent alle teksten nakijken of verbeteren. De scriptie deels laten schrijven door een betaalde scriptiebegeleider, of het schrijven van de scriptie zo veel mogelijk uitbesteden aan een scriptiebegeleider lijkt niet of nauwelijks voor te komen.

Tabel 6.3b Onderdelen waarvoor ouderejaarsstudenten aanvullend onderwijs inschakelden (in percentages*, n hbo-bachelor=156, n wo-master=290)

	hbo bachelor	wo master
Volgen en afronden van vakken	61	78
Scriptie of eindwerk	30	16
Hanteren van studiedruk, stress en faalangst	20	16
Organiseren en plannen	21	8
Anders	14	13

**gepercenteerd ten opzichte van studenten die aanvullend onderwijs volgen*
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021a

De uitgaven aan aanvullend onderwijs • Het aantal bureaus dat scriptiebegeleiding aanbiedt en staat ingeschreven bij de Kamer van Koophandel is tussen 2015 en 2019 verdubbeld, van 63 naar 128 (De Nies, 2019). In het studiejaar 2019/2020 was de mediane uitgave aan aanvullend onderwijs bij het volgen en afronden van vakken 200 euro. Dit betekent dat de helft van de studenten meer dan 200 euro uitgaf aan aanvullend onderwijs en de andere helft minder dan 200 euro. De mediane uitgave voor betaalde scriptiebegeleiding was 247 euro (Inspectie van het Onderwijs, 2021a).

Diverse groep studenten gebruikt aanvullend onderwijs • Een diverse groep studenten maakt relatief vaker gebruik van betaald aanvullend onderwijs:
- studenten van grote opleidingen, zoals verpleegkunde, de pabo, psychologie en rechten;
- vrouwelijke studenten;
- studenten die aanvullend onderwijs gebruikten voordat ze in het ho studeerden;
- studenten met een niet-westerse migratieachtergrond.

Naast deze groepen maken ook studenten met ouders die veel meer te besteden hebben dan een gemiddeld Nederlands gezin vaker gebruik van aanvullend onderwijs dan studenten waarvan de ouders ongeveer evenveel te besteden hebben als een gemiddeld gezin. Studenten met ouders die (veel) minder dan gemiddeld te besteden hebben, maken minder vaak gebruik van aanvullend onderwijs, omdat zij dat te duur vinden (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Ook de commerciële bureaus zien een diverse groep studenten. Zij geven aan studenten te begeleiden die belemmeringen in de studie ondervinden vanwege een functiebeperking. Ook maken deeltijdstudenten, die naast hun studie een fulltimebaan hebben, en internationale studenten gebruik van hun aanbod. Vaak begeleiden de bureaus studenten uit het bekostigd onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021c).

Snel en efficiënt doorlopen van de studie belangrijke reden • Voor driekwart van de studenten die tijdens hun studie gebruikmaakte van aanvullend onderwijs, was het snel en efficiënt doorlopen van de studie een (erg) belangrijke reden om aanvullend onderwijs in te schakelen. Ook (erg) belangrijk was de wens om met zo hoog mogelijke cijfers af te studeren (44 procent) (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). De bureaus bevestigden dat zij onder meer studenten begeleiden die ernaar streven om cum laude af te studeren (Inspectie van het Onderwijs, 2021c).

Ook gebrek aan persoonlijke begeleiding/feedback een reden • Meer dan de helft van de studenten (55 procent) die aanvullend onderwijs heeft gebruikt, vindt dat ze onvoldoende persoonlijke begeleiding en feedback kregen tijdens hun opleiding (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Ook de commerciële bureaus herkennen dit (Inspectie van het Onderwijs, 2021c). Bijna de helft van de studenten (48 procent) met aanvullend onderwijs, geeft aan dat het krijgen van onvoldoende uitleg van de stof tijdens colleges en werkgroepen een (erg) belangrijke reden was voor het gebruik van aanvullend onderwijs.

Onvoldoende aansluiting vooropleiding op ho belangrijke reden • Ongeveer 42 procent van de studenten geeft aan dat het gevoel tijdens de vooropleiding onvoldoende voorbereid te zijn op studeren in het hoger onderwijs voor hen (zeer) belangrijk is in de keuze voor aanvullend onderwijs. Dat geldt voor 25 procent van de studenten wat betreft het taalonderwijs Nederlands en voor 31 procent van de studenten voor het taalonderwijs Engels (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Het ho kan zich (nog meer) inzetten voor een betere aansluiting op de vooropleiding. De inspectie vindt het belangrijk dat opleidingen meer aandacht besteden aan de diversiteit van hun studentenpopulatie. Dit kan bijvoorbeeld door in de didactiek en het onderwijsaanbod rekening te houden met verschillen in voorkennis, en door het monitoren en analyseren van de studievoortgang voor verschillende deelgroepen studenten. De analyse kan ertoe leiden dat de studentbegeleiding (stagebegeleiding, studiebegeleiding en scriptiebegeleiding) op onderdelen moet worden aangepast.

Instellingen hebben beperkt zicht op gebruik aanvullend onderwijs • Bijna driekwart van de studenten (72 procent) meende dat hun docenten niet op de hoogte waren van het feit dat ze aanvullend onderwijs gebruikten. Vaak wilden de studenten het hen wel vertellen, maar het kwam nooit ter sprake. Soms vertelden studenten het niet, omdat ze een afwijzende of meer kritische opstelling van hun docenten verwachtten. Als docenten op de hoogte zijn van het gebruik van aanvullend onderwijs, vinden de meeste docenten dit positief. Meer dan een kwart van de studenten waarbij de docent op de hoogte was, was door de docent zelf verwezen naar aanvullend onderwijs, bij 45 procent vond de docent het dan goed of verstandig (Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Het is belangrijk dat docenten en instellingen zicht hebben op het gebruik van aanvullend onderwijs door hun studenten. Als docenten en instellingen het gebruik van aanvullend onderwijs met studenten bespreken, kunnen zij, beter dan alleen via de gebruikelijke vakevaluaties, inzicht krijgen in hoe studenten de studentbegeleiding en het onderwijs vanuit de instelling ervaren en welke behoeften zij hebben. Dit inzicht kan helpen het curriculum, de didactiek en de studentbegeleiding passender in te richten voor alle (groepen) studenten.

Reflectie • Een substantiële groep studenten heeft tijdens de studie weleens gebruik gemaakt van aanvullend onderwijs. Docenten en instellingen lijken nog weinig zicht te hebben op het gebruik van aanvullend onderwijs door hun studenten. De behoefte aan aanvullend onderwijs kan duiden

op mogelijkheden om de studentbegeleiding te verbeteren. De verschillen in deelname wijzen erop dat aanvullend onderwijs ook in het hoger onderwijs een risico op ongelijke kansen geeft (zie ook hoofdstuk 1). De inspectie vindt het wenselijk dat opleidingen na een analyse van het gebruik van aanvullend onderwijs bij de eigen opleiding, in gesprek gaan met hun studenten en bezien of en op welke aspecten kwaliteitsverbetering mogelijk is. Als de minister studentbegeleiding als tijdelijk aandachtspunt bij visitaties zou opnemen, helpt dat om de kwaliteit van studentbegeleiding beter in beeld te krijgen.

6.4 Studentenwelzijn

Welzijn studenten tijdens de coronacrisis • Al voor de coronacrisis maakten we ons zorgen over studentenwelzijn. Het was moeilijk vast te stellen hoe het precies ging met de studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2020a). Tijdens de coronapandemie zijn er verschillende signalen dat het welzijn van een deel van de studenten onder druk staat. Bestuurders van onderwijsinstellingen maken zich zorgen over de toenemende eenzaamheid van studenten (Inspectie van het Onderwijs 2020a; 2020b; 2020c). En meerdere partijen hebben studenten, niet altijd representatief, bevraagd naar hun welzijn in 2020. Over het algemeen heeft de coronacrisis een negatieve invloed op het welzijn van studenten (Caring Universities, 2020; Crabbendam & Goes, 2020; Lohuis, Couvreur, & Van der Veer, 2020; Van der Velden, Contino, Das, Van Loon, & Bosmans, 2020; Warps & Van den Broek, 2020). Tijdens de periode van versoepelingen van de maatregelen, lag het studentwelzijn hoger dan tijdens de periodes van strenge(re) maatregelen (Geels et al., 2021).

Acties om studentenwelzijn te bevorderen • Instellingen ondernemen verschillende acties om het welzijn van hun studenten tijdens de coronacrisis te bevorderen. Een deel van de maatregelen richt zich specifiek op eerstejaarsstudenten, om de sociale binding te versterken en om studievertraging of uitval te beperken. Veel instellingen gaven eerstejaars voorrang in gebouwen, stelden extra fysieke ruimtes beschikbaar en zetten in op meer docentbegeleiding bij het onlineonderwijs. Andere acties zijn het bieden van meer coaching, individuele begeleiding en contact, en het opzetten van een buddysysteem met ouderejaarsstudenten. Ook opleidingscommissies schonken aandacht aan studentenwelzijn. Zij gaven adviezen over de versterking van het interactieve karakter van het onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021c). De Landelijke Werkgroep Studentenwelzijn (2020) maakte een handreiking die instellingen praktische ondersteuning bood, met voorbeelden en aandachtspunten voor toegankelijk studeren. Het is van belang voor het welzijn van studenten dat instellingen alle genomen maatregelen monitoren, en waar nodig aanpassen of intensiveren. Ook adviseert de inspectie om studentbegeleiding explicieter op te nemen in de rapportages van opleidingsbeoordelingen (zie ook Inspectie van het Onderwijs, 2020d). Zo kunnen we meer inzicht krijgen in de aard en kwaliteit van de studentbegeleiding.

Ondersteuningsbehoefte van studenten met extra ondersteuningsvraag • Landelijk is er weinig zicht op de totale omvang van de groep studenten die behoefte heeft aan extra ondersteuning en begeleiding, ook buiten de coronaperiode. Wel is er onderzoek naar de aard van de ondersteuningsbehoefte van studenten met een extra ondersteuningsvraag. Zo hebben wo-studenten met een functiebeperking behoefte aan betere voorlichting over studeren met een functiebeperking en digitale toegankelijkheid (Smulders & Coppens, 2020), en hebben studenten met psychische klachten behoefte aan onder andere praten met een studentenpsycholoog of medestudenten (Vinckx, Van der Voort, & Jansen, 2019). Studenten met bijzondere omstandigheden hebben behoefte aan meer aandacht, begeleiding en/of psychologische ondersteuning van de onderwijsinstelling (Van den Broek, Warps, Cuppen, Termorshuizen, & Lodewick, 2020).

Medicijngebruik onder studenten stijgt • Ook is er zicht op het voorgeschreven medicijngebruik onder studenten. Het medicijngebruik is de afgelopen jaren toegenomen. Vooral het gebruik van ADHD-medicatie is flink gestegen: in 2009/2010 gebruikte 0,8 procent van de 17-24-jarige ho-studenten (ongeveer 3.600 studenten) ADHD-medicatie, in 2018/2019 was dat 2,9 procent (ongeveer 13.400 studenten) (figuur 6.4a). Ho-studenten gebruikten altijd minder ADHD-medicatie dan

mbo- en niet-studenten in dezelfde leeftijdsgroep, maar het gebruik van ADHD-medicatie is harder gestegen onder ho-studenten dan onder mbo- en niet-studenten in dezelfde leeftijdsgroep. Ook het gebruik van antidepressiva neemt toe: van 1,5 procent in 2009/2010 naar 2,2 procent in 2018/2019. Het is aannemelijk dat het daadwerkelijk gebruik van ADHD-medicatie onder studenten nog hoger ligt dan 2,9 procent (zie ook hoofdstuk 1). Sommige studenten gebruiken dit type medicatie ook zonder voorschrift van een arts (Benson, Flory, Humphreys, & Lee, 2015; Trimbos, 2019). Uit onderzoek onder Groningse studenten blijkt dat 16 procent zonder ADHD-diagnose aangeeft wel eens ADHD-medicatie te hebben gebruikt (Fuermaier et al., 2021).

Figuur 6.4a Medicatiegebruik onder ho-studenten en niet-ho-studenten in de leeftijd van 17-24 jaar

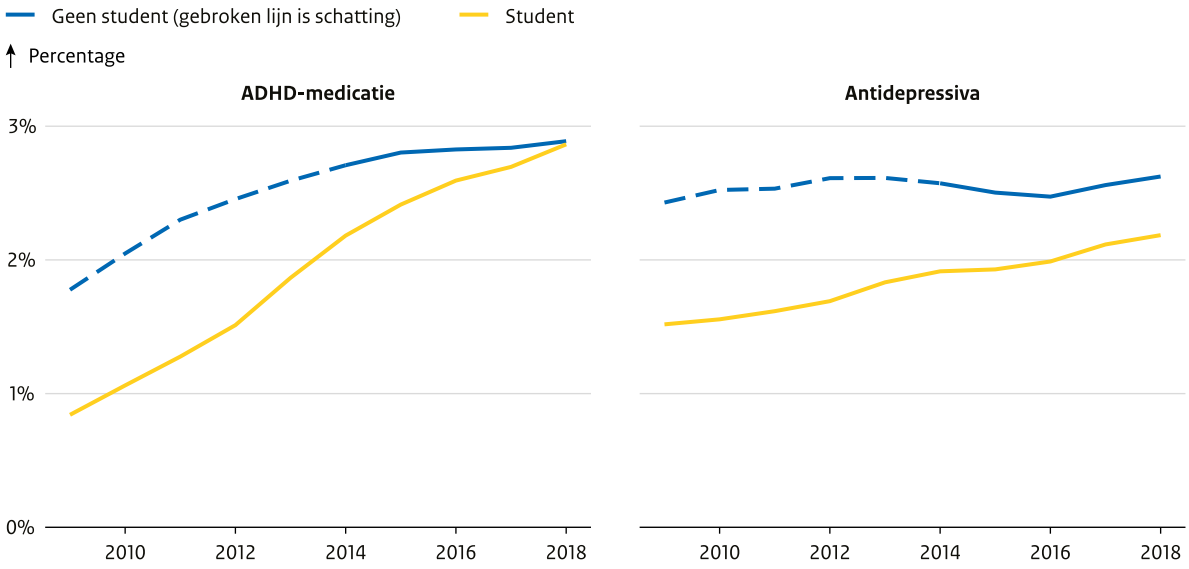

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021e, eigen berekeningen op basis van CBS-microdata

Verschillen tussen groepen studenten in gebruik van psychofarmaca • Groepen studenten verschillen in het gebruik van medicijnen die worden ingezet bij de behandeling van psychiatrische aandoeningen en psychologische problemen. Het medicijngebruik onder hbo- en wo-studenten is vergelijkbaar. Binnen het wo gebruiken meer bachelor- dan masterstudenten ADHD-medicatie. De toename in het gebruik is ongeveer even groot. Onder voltijdstudenten is het gebruik van antidepressiva geringer dan bij deeltijd- en duale studenten, en komt ADHD-medicatie juist frequenter voor.

Meerdere verklaringen voor hoger medicijngebruik denkbaar • Meerdere factoren kunnen een rol spelen in de toename van het medicijngebruik, zoals een bredere acceptatie van het gebruik van dit type medicatie onder studenten, een verandering in de populatie die gaat studeren of een toename in de ervaren prestatiedruk onder studenten. Ook het bindend studieadvies of de invoering van het leenstelsel zouden van invloed kunnen zijn, maar wat de daadwerkelijke oorzaken zijn van het toenemend medicijngebruik kunnen we op basis van deze cijfers niet zeggen. Wel passen deze cijfers bij eerdere signalen van zorgprofessionals over een groeiend aantal studenten dat ADHD-medicatie gebruikt ter verbetering van academische prestaties (Van der Heijde, Van den Berk, & Vonk, 2020).

Reflectie • Het welzijn van studenten staat onder druk. De coronacrisis heeft een negatieve invloed op het welzijn van studenten. Ook neemt het voorgeschreven medicijngebruik onder studenten de laatste jaren toe. Het is belangrijk dat instellingen nagaan hoe het met hun studenten gaat, passende maatregelen nemen om ze te ondersteunen en hun welzijn te bevorderen. Het is wenselijk dat deze maatregelen worden gemonitord en, zo nodig, worden aangepast.

6.5 Kwaliteit

Basiskwaliteit

Accreditatie bestaande opleidingen en instellingstoets kwaliteitszorg • De kwaliteit van het Nederlandse ho is in orde. Sinds 2012 zijn de uitkomsten van de accreditaties stabiel en grotendeels positief. De NVAO kon in 2019 over ruim 95 procent van de verzoeken tot heraccreditatie van bestaande opleidingen positief besluiten (NVAO, 2020) (tabel 6.5a). In 2020 zijn in verband met corona veel visitaties en accreditaties uitgesteld, zodat instellingen zich volledig zouden kunnen inzetten voor de continuïteit van het onderwijs. In 2019 en 2020 leidde de instellingstoets kwaliteitszorg tot een positief besluit voor 12, respectievelijk 10 instellingen, en 1 instelling, respectievelijk 2 instellingen kregen voorwaarden.

Tabel 6.5a Accreditatie bestaande opleidingen in Nederland in 2019*

		Aantal	Percentage
Wo	Positief	404	97
	Aanvraag ingetrokken	1	0
	Herstelperiode	10	2
	Totaal wo	**415**	**100**
Hbo	Positief	211	95
	Aanvraag ingetrokken	-	0
	Herstelperiode	12	5
	Totaal hbo	**223**	**100**
Ad	Positief	35	100
	Aanvraag ingetrokken	-	0
	Herstelperiode	-	0
	Totaal ad	**35**	**100**

**exclusief beoordelingen van realisatie van de voorwaarden of herstel*
Bron: NVAO, 2020

Aanvragen accreditatie nieuwe opleidingen minder succesvol • Het percentage nieuwe opleidingen dat in één keer slaagt voor de kwaliteitstoets van de NVAO, neemt de laatste jaren toe (NVAO, 2020). Toch slaagt een derde van de nieuwe opleidingen niet in één keer voor de kwaliteitstoets. Als instellingen investeren in kennisdeling over de toets nieuwe opleiding, verwachten wij dat de kwaliteitstoets vaker in één keer wordt doorstaan. Voor instellingen kan kennisdeling lastig zijn vanwege concurrentieoverwegingen. Dit hoeft niet zo zwaar te tellen als de kennisdeling zich richt op niet-vakinhoudelijke aspecten. Kennisdeling kan ook georganiseerd worden door de NVAO, hoewel de WHW kennisdeling niet als een taak van de NVAO benoemt. De NVAO informeert instellingen over de procedure en criteria van de toets nieuwe opleiding, maar deelt geen onderwijskundige expertise over de start van nieuwe opleidingen. De inspectie zal met betrokkenen bekijken of een impuls aan kennisdeling over 'deze toetsen mogelijk is.

Eerste beeld over persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef • Hogescholen en universiteiten hebben de wettelijke plicht om aandacht te besteden aan de persoonlijke ontplooiing van hun studenten en de bevordering van hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef (WHW artikel 1.3, lid 5). De inspectie en de NVAO onderzoeken hoe instellingen invulling geven aan deze wettelijke verplichting. Ongeveer de helft van ouderejaarsstudenten (hbo-bachelor en wo-master) is positief over de mate waarin hun opleiding aandacht besteedt aan persoonlijke ontwikkeling en bevordering van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef (tabel 6.5b). Studenten voelen zich over het algemeen vrij om hun mening te geven en ervaren de omgang binnen de instellingen als respectvol. Wel vindt ongeveer een kwart van de studenten dat hun opleiding

geen of weinig aandacht heeft voor maatschappelijke verantwoordelijkheid en impact van studenten. De inspectie zal deze ervaring van studenten met experts en betrokkenen uit instellingen bespreken.

Tabel 6.5b Aandacht binnen opleidingen voor persoonlijke ontwikkeling en maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef, volgens ouderejaarsstudenten (in percentages, n=2.197)

	(Zeer) mee eens	Niet eens/ niet oneens	(Zeer) mee oneens
Mijn opleiding/instelling stimuleert me om me bewust te worden van de verschillende mogelijkheden en talenten die ik heb en om me daarbij verder te ontwikkelen	48	24	28
In mijn opleiding/instelling leer ik te reflecteren op wat ik als afgestudeerde kan betekenen voor de maatschappij	61	19	20
Mijn opleiding/instelling stimuleert me deel te nemen aan activiteiten die erop gericht zijn een positieve maatschappelijke impact te bereiken	48	29	23
In mijn opleiding/instelling discussiëren we over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van mensen die een soortgelijke opleiding als de mijne hebben afgerond	49	22	29
Ik voel me in mijn opleiding/instelling vrij om mijn mening te uiten	86	9	5
Docenten en studenten gaan in mijn opleiding en instelling respectvol met elkaar om	90	6	4

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Reikwijdte accreditaties

Reikwijdte accreditaties al jaren aandachtspunt • De basiskwaliteit van het ho is al jaren in orde, zo oordelen visitatiepanels waarna de NVAO accrediteert. Maar het is niet inzichtelijk, of al het onderwijs dat een opleiding aanbiedt, in het kader van de accreditatie wordt beoordeeld. Het is voorgekomen dat instellingen routes voor studenten die instromen vanuit een buitenlandse vestiging of een commerciële samenwerkingspartner, niet onder de aandacht brachten van de visitatiepanels en NVAO. Ook waren er instellingen die niet expliciteerden dat een deel van de studenten bij afstuderen een onderwijsbevoegdheid verwierf (Inspectie van het Onderwijs, 2018a). De NVAO heeft sindsdien in haar beoordelingskader 2018 de volgende passage opgenomen: “Instellingen hebben de plicht om in de aanvraag voor een toets nieuwe opleiding of accreditatie (alsmede in het rapport dat de instelling aanbiedt ter behoud van accreditatie) melding te maken van alle afstudeerrichtingen, specialisaties, varianten, locaties en wettelijke vereisten die aan de betreffende opleiding zijn verbonden. Opleidingstrajecten die niet zijn gemeld, vallen niet onder de accreditatie.” (NVAO, 2018).

Voldoende transparantie over varianten en onderwijslocaties • Instellingen die een opleiding opgeven voor heraccreditatie op grond van het onderzoekskader 2018, vullen een formulier in dat op de website van de NVAO staat. De gevraagde gegevens zijn onder andere de varianten (voltijd, deeltijd, duaal), de onderwijslocaties en de afstudeerrichtingen. In de bijlage bij het accreditatiebesluit van de NVAO worden varianten en onderwijslocaties altijd opgenomen. Het is voor een belangstellende dus duidelijk welke varianten en onderwijslocaties horen bij de opleiding die geaccrediteerd is.

Beperkte transparantie van afstudeerrichtingen • Het is voor een belangstellende nog steeds onduidelijk welke afstudeerrichtingen bij de accreditatie zijn beoordeeld. Afstudeerrichtingen staan niet vermeld in de bijlage met administratieve gegevens bij het accreditatiebesluit van de NVAO. In welke mate een visitatiepanel in haar rapport aandacht besteedt aan afstudeerrichtingen, is afhankelijk van inhoudelijke overwegingen die visitatiepanels daarover maken. De NVAO vermeldt in de bijlage bij het accreditatiebesluit niet welke afstudeerrichtingen de opleiding bij de aanvraag voor heraccreditatie heeft ingevuld. Daarmee doet de NVAO geen expliciete uitspraak of de afstudeerrichtingen op zorgvuldige wijze zijn beoordeeld door het visitatiepanel, en of de redenering van het visitatiepanel om tot een voldoende beoordeling te komen, navolgbaar is. Mogelijk volgt deze uitspraak impliciet uit het feit dat de gehele opleiding geaccrediteerd wordt. Wie wil weten welke afstudeerrichtingen bij de

visitatie onderzocht zijn en in het accreditatiebesluit zijn meegenomen, moet in het visitatierapport zoeken welke afstudeerrichtingen op dat moment van accreditatie bestonden.

Beperkte transparantie van bijzondere routes • Ook kan een belangstellende niet achterhalen of een geaccrediteerde opleiding bijzondere routes heeft voor groepen studenten. Te denken valt aan routes voor studenten die extra getalenteerd zijn of die een buitenlandse vooropleiding hebben. Het accreditatiebesluit bevat geen informatie over bijzondere routes. Het kan zijn dat instellingen in hun zelfevaluatie bijzondere routes benoemen, maar de zelfevaluatie is niet openbaar. Ook hier ontbreekt een expliciet oordeel van de NVAO, of het visitatiepanel zorgvuldig en navolgbaar tot haar conclusies is gekomen. Uit enkele visitatierapporten blijkt dat sommige visitatiepanels wel met instellingen in gesprek gaan over bijzondere routes. Zo waren er twee routes voor ambitieuze studenten die twee bachelorgraden verwerven, door een scriptie te schrijven die voor twee opleidingen telt. Het visitatiepanel gaf een aanbeveling en concludeerde dat deze bijzondere route kwalitatief in orde was. Maar de NVAO benoemt deze bijzondere route niet expliciet in het accreditatiebesluit. Het is niet na te gaan of andere visitatiepanels ook deze zorgvuldige werkwijze hanteren. De NVAO vraagt de instellingen immers niet de bijzondere routes te vermelden in het administratieve formulier, de zelfevaluaties zijn niet openbaar en het accreditatiebesluit bevat deze informatie niet.

Meer transparantie gewenst • Kortom, het is nog steeds onvoldoende inzichtelijk of bepaalde routes door visitatiepanels onderzocht worden en of deze routes volgens de NVAO aan de basiskwaliteit voldoen. De passage in het beoordelingskader 2018 van de NVAO dat opleidingstrajecten die niet zijn gemeld niet onder de accreditatie vallen, is daarmee onvoldoende geïmplementeerd. De inspectie vindt dat visitatiepanels en de NVAO moeten expliciteren hoe zij omgaan met bijzondere routes en afstudeerrichtingen. Ook in een mogelijke ontwikkeling naar instellingsaccreditatie is het nodig dat instellingen weten wat zij aan panels moeten melden, en op welke wijze ze extern moeten communiceren over de kwaliteit van routes of trajecten binnen een opleiding. De NVAO accrediteert, conform de WHW, opleidingen en géén delen van opleidingen. Het is uiteraard niet de bedoeling dat de route van iedere individuele student in een flexibel traject afzonderlijk beoordeeld moet worden. Maar het is ongewenst als visitaties en accreditaties alleen aandacht hebben voor de hoofdroute binnen een opleiding. Dat brengt risico's met zich mee, zowel voor de kwaliteitsborging als de transparantie. Volgens de NVAO wordt het inzicht in de kwaliteit bemoeilijkt, doordat er een wettelijke definitie ontbreekt van afstudeerrichtingen of bijzondere routes voor substantiële groepen studenten. Een verdere omschrijving daarvan, al dan niet in wet- en regelgeving, zou onderdeel van de oplossing kunnen zijn.

Kwaliteit van het onderwijs tijdens de coronapandemie

Ontwikkelingen in fysiek onderwijs • In maart 2020 werd het studiejaar aanzienlijk ontregeld. Door de coronamaatregelen mochten instellingen van het ene op het andere moment geen fysiek onderwijs meer geven. Veel docenten hebben in heel korte tijd hun onderwijs omgezet naar een onlinevariant. Door de versoepelingen vanaf juni kon men het fysieke onderwijs in beperkte mate weer aanbieden, dat vooral werd benut voor praktijkvakken en de toetsing. Ook het nieuwe studiejaar 2020/2021 startte met beperkte mogelijkheden om fysiek onderwijs te geven, namelijk op anderhalve meter afstand. Instellingen gaven in de periode september/december 2020 vaak een kleine 30 procent van het onderwijs fysiek, de rest zoveel mogelijk online. Bij het fysieke onderwijs kregen vooral eerstejaarsstudenten en studenten met veel praktijkvakken voorrang binnen de gebouwen. Er zijn ook studenten die tussen maart en december helemaal geen fysiek onderwijs hebben gehad. In december moesten de ho-instellingen weer hun deuren sluiten voor een volgende lockdown.

Geen landelijk beeld van de kwaliteit tijdens corona • Niemand heeft op dit moment een grondig landelijk beeld van de kwaliteit van het afstandsonderwijs in het ho. Instellingen voeren veel kortcyclische evaluaties uit en benutten die voor kwaliteitsverbetering. Zij delen weliswaar good practices, maar communiceren hierover niet zodanig dat externen zich een beeld van de kwaliteit van het afstandsonderwijs kunnen vormen. In 2020 hebben ook de koepels geen gegevens gedeeld die een landelijk beeld geven van de kwaliteit van het afstandsonderwijs. De positieve beoordeling

van de kwaliteitszorg van ho-opleidingen in visitaties, of via de instellingstoets kwaliteitszorg (ITK), rechtvaardigt weliswaar een zeker vertrouwen in hun activiteiten, maar bevredigt nog niet de behoefte aan informatie over de kwaliteit van het onlineonderwijs. Als bepaalde groepen studenten minder studiepunten zouden halen dan gebruikelijk, is daar extra aandacht voor nodig, wellicht ook van de overheid of andere organisaties als expertisecentra buiten de instellingen.

Corona toont gat in het systeem van externe kwaliteitsbeoordeling • Veel instellingen benutten in 2020 de mogelijkheid om visitaties uit te stellen, zodat zij zich op de continuïteit van het onderwijs konden richten. De accreditatiebesluiten die wel genomen zijn, waren vaak gebaseerd op visitaties die al voor maart 2020 hadden plaatsgevonden. Van de verzoeken tot heraccreditatie die eind 2020 (inlevermoment 1 november) ingediend moesten worden, is ongeveer 90 procent uitgesteld. Halverwege 2021 zullen er wel visitatierapporten beschikbaar komen. Deze besteden weliswaar aandacht aan het onderwijs tijdens de pandemie, maar geven een beeld van de kwaliteit van de opleiding over de afgelopen zes jaar en zullen de periode van afstandsonderwijs waarschijnlijk niet apart beoordelen. De NVAO heeft de wettelijke bevoegdheid opleidingen eens in de zes jaar te accrediteren, en niet om tussentijds de vinger aan de pols te houden. De inspectie heeft de bevoegdheid te acteren naar aanleiding van signalen die de naleving van regelgeving betreffen, maar heeft geen wettelijke bevoegdheid de kwaliteit van opleidingen te beoordelen. De inspectie heeft wel onderzoek naar stelselontwikkelingen onder invloed van corona gedaan, maar dat levert, zonder de betrokkenheid van peers en zonder instellingsbezoeken, slechts een globaal beeld, zonder de diepgang waaraan maatschappelijk behoefte is. Corona heeft een gat zichtbaar gemaakt in het systeem van de externe kwaliteitsbeoordeling van het ho; er kunnen omstandigheden zijn waarin er maatschappelijke behoefte is aan zicht op de actuele kwaliteit van het onderwijs, en dan is noch NVAO noch inspectie wettelijk bevoegd onderzoek te doen. De NVAO en inspectie hebben de minister gevraagd om hen in deze bijzondere situatie eenmalig de opdracht te geven om gezamenlijk onderzoek te doen naar de kwaliteit van het onlineonderwijs en daarover in de tweede helft van 2021 te rapporteren.

Grote inzet van betrokkenen • De bestuurders, kwaliteitszorgmedewerkers, de examencommissies en de studenten en docenten van opleidingscommissies, hebben vergelijkbare ervaringen als het gaat om de uitdagingen waar het ho voor staat. De inspectie sprak met tien examencommissies en acht opleidingscommissies van vijf instellingen tijdens de periode van afstandsonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021d). Zij zien de grote inzet van medewerkers om het onderwijs door te laten gaan. De prioriteit lag voor iedereen bij het zoveel mogelijk continueren van het onderwijs om studievertraging te voorkomen. Veel instellingen hadden in hun onderwijsvisie al langer innovatieplannen gericht op blended onderwijs, meer digitalisering, meer flexibilisering en een verschuiving van summatief naar meer formatief toetsen. Dat kwam in een stroomversnelling, waarbij noodgedwongen afgeweken werd van het voorziene zorgvuldige invoeringstraject. Instellingen hebben na de eerste crisissituatie gewerkt aan het versterken van de digitale voorzieningen en de onderwijskundige ondersteuning van docenten. De werkdruk, zo benadrukken bestuurders, was en is erg hoog.

Studenten minder tevreden over de kwaliteit van hun onderwijs • Ondanks ieders inzet, waardeerden daarnaar gevraagde ouderejaarsstudenten (hbo-bachelor en wo-master) hun onderwijs, begeleiding en toetsing vóór de coronamaatregelen duidelijk beter dan daarna (Inspectie van het Onderwijs, 2021b) (tabel 6.5c). De uitkomsten komen overeen met ander onderzoek (Brink, Van den Broek, & Ramakers, 2021). Tevredenheid is weliswaar niet hetzelfde als onderwijskwaliteit, maar een dalende waardering is wel een signaal, zeker als ook informatie van instellingen op vergelijkbare problemen als door studenten gesignaleerd wijst. Uit de studentwaarderingen en uit gesprekken met de instellingen, blijkt dat het onderwijsproces sinds maart schraler is geworden. Afgezet tegen de behoeften van de meeste studenten, is het voor instellingen onmogelijk om hen onder de coronabeperkingen een even rijk en uitdagend onderwijsproces te bieden als voorheen. Daarnaast waarderen de studenten hun onderwijs na de zomer beter dan in de beginperiode van de coronacrisis. Het lijkt waarschijnlijk dat de verbeteractiviteiten van de instellingen hun eerste vruchten afwerpen.

Tabel 6.5c Gemiddeld rapportcijfer voor het onderwijs, van ouderejaars hbo-bachelorstudenten en wo-masterstudenten in 2020 (n hbo=150-368, n wo=185-593)

		Hbo-bachelor	Wo-master
Hoorcolleges	Voor maart 2020	7,5	7,9
	Maart-augustus 2020	5,1	6,1
	September-oktober 2020	5,9	6,7
Werkgroepen	Voor maart 2020	7,4	7,9
	Maart-augustus 2020	5,0	5,2
	September-oktober 2020	5,5	6,0
Practica	Voor maart 2020	7,7	8,2
	Maart-augustus 2020	4,2	4,0
	September-oktober 2020	5,0	5,4
Stages	Voor maart 2020	7,9	8,1
	Maart-augustus 2020	5,4	4,9
	September-oktober 2020	6,1	6,5
Opdrachten/tentamens	Voor maart 2020	7,6	7,8
	Maart-augustus 2020	5,8	6,1
	September-oktober 2020	6,1	6,6

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Nadelen online onderwijs overheersen • Veel studenten ervaren het onlineonderwijs als onprettig. Een gedeelte vindt al het onlineonderwijs vervelend, en wil weer zo snel mogelijk terug naar fysiek onderwijs. Sommige studenten willen alleen dat sommige vormen van onlineonderwijs verdwijnen, waaronder vooral de onlinewerkgroepen/practica en online assessments met proctoring (digitaal toezicht). Wo-studenten uiten ook kritiek op de onlinecolleges die soms bestaan uit opgenomen colleges van eerdere jaren: zij ervaren dit niet als interactief en leerzaam. Sommige studenten zijn positiever over de onlinecolleges, omdat zo mogelijkheden op het gebied van flexibilisering toenemen, bijvoorbeeld doordat zij eenvoudiger vakken aan andere instellingen kunnen volgen (Inspectie van het Onderwijs, 2021b; 2021d).

Onlineonderwijs vraagt een andere didactiek • Instellingen geven aan dat onlineonderwijs om andere didactiek en werkvormen vraagt dan fysiek onderwijs. (Inspectie van het Onderwijs 2020a; 2020b; 2020c; 2021d). Zo is de spanningsboog van studenten bij onlineonderwijs vaak korter dan bij fysiek onderwijs. Studenten missen de individuele begeleiding van hun docent en willen meer interactie tijdens de lessen, wat meer zou inspireren en motiveren. De ontwikkeling van een nieuwe didactiek vereist dat docenten kennis en vaardigheden hebben om verschillende applicaties voor verschillende doeleinden toe te passen. Zij zoeken naar een juiste mix van werkvormen op afstand, om zo een voldoende effectief en studeerbaar onderwijsprogramma aan te bieden.

ICT-infrastructuur verbeterd • Sinds het voorjaar van 2020 is de ICT-infrastructuur bij instellingen in hoog tempo verbeterd en/of opgeschaald, waarbij velen via SURF en de Versnellingsagenda voor onderwijsinnovatie kennis deelden. In het kader van het versnellingsplan werken instellingen al twee jaar aan de digitalisering van het ho. Instellingen die al belangrijke stappen hadden gezet, konden relatief snel schakelen naar online onderwijs. Veel instellingen hebben nieuwe onderwijssoftware aangeschaft. Zeker in de beginperiode liep de ICT-vaardigheid van docenten nogal uiteen. Met extra hulpmiddelen, onderwijskundige ondersteuning, professionaliseringsbijeenkomsten en het delen van good practices is vooruitgang geboekt (Inspectie van het Onderwijs, 2021d).

Waardering voor de practica is flink afgenomen • Als praktijkonderdelen doorgingen, waardeerden studenten deze beduidend lager dan voorheen. Zowel in het hbo als wo daalde de studentwaardering voor praktijkonderdelen meer dan voor andere onderdelen van de opleiding. Instellingen geven een vergelijkbaar signaal: het is lastig praktijkonderwijs door te laten gaan of alternatieven te vinden. Zij geven bij de roostering vaak voorrang aan praktijkonderwijs boven kennisvakken. Stages, afstudeeropdrachten en vaardigheidsonderwijs in de domeinen onderwijs, zorg, techniek, cultuursector en horeca werden moeilijk vindbaar of vervangbaar. Studenten kregen meer dan voorheen onderzoeksopdrachten gebaseerd op data waarover de universiteit al beschikte, en niet op data die zijzelf over een onderwerp naar keuze konden verzamelen.

Geen signalen dat niveau daalt • De problemen rond stages en praktijkonderdelen hebben mogelijk consequenties voor het tempo waarin studenten de leerdoelen en/of eindtermen van de opleiding kunnen behalen. Alle bestuurders, opleidingscommissies en examencommissies die we spraken, zijn het erover eens: als de beperkende maatregelen langer aanhouden, kan dat leiden tot studievertraging. De instellingen hebben liever vertraging dan toegeven op de eindtermen of het eindniveau. De inspectie heeft geen aanwijzingen gevonden dat het niveau daalt, maar het is aan de visitatiepanels om het eindniveau te beoordelen. In de loop van 2021 zullen de eerste visitatierapporten en accreditatiebesluiten beschikbaar komen die ook het onderwijs in de coronaperiode omvatten.

Toetsing op afstand • In het voorjaar 2020 is ook de toetsing in hoog tempo omgezet in een andere vorm. Sommige instellingen hebben toetsen online afgenomen, met proctoring software of andere online surveillance. Andere instellingen gebruiken proctoring niet, uit vrees voor complicaties rond de bescherming van privacy, de benodigde technische infrastructuur en de kosten. Zij weken vaak uit naar (uitgestelde) toetsen op andere locaties of takehome-tentamens. Opleidingen hebben hun toetsplannen kritisch tegen het licht gehouden en verbeterd. Examencommissies hebben tal van kaders gegeven, waarbinnen examinatoren hun toetsen konden aanpassen (Inspectie van het Onderwijs, 2021d). Zij besteden veel aandacht aan het minimaliseren van de kans op fraude. Examencommissies gaven aan dat ze, behalve veel activiteiten gericht op hun borgende taken, ook veel individuele studentverzoeken kregen, bijvoorbeeld voor een extra herkansing of de verlenging van de geldigheidsduur van een tentamen. Veel examencommissies zeggen coulant met studentverzoeken om te gaan, als deze coronagerelateerd zijn. Het merendeel van de klachten en signalen bij de inspectie vanaf maart 2020 hebben te maken met termijnen. Studenten vonden regelmatig dat zij niet tijdig op de hoogte werden gesteld van de planning en vorm van de toetsen, of van de uitslagen. Daarnaast waren er klachten over proctoring software.

Minder toetsen, meer feedback • Al enkele jaren speelt in het ho de discussie of er niet te veel wordt getoetst en studenten te weinig feedback krijgen. De innovatie gericht op minder toetsen en meer feedback is onder invloed van corona in een versnelling gekomen. De Vereniging Hogescholen heeft webinars georganiseerd die goed werden bezocht door deelnemers van examencommissies, om expertise te delen over de onderwijsinhoudelijke aanpassing van toetsing en juridische kwesties. Dit is een mooi voorbeeld van kennisdeling.

Studenten minder tevreden over studentbegeleiding • Studenten zijn in de coronaperiode minder tevreden over de studentbegeleiding dan in de periode ervoor (tabel 6.5d). Onder studentbegeleiding verstaan we stagebegeleiding, studiebegeleiding en scriptiebegeleiding.

Tabel 6.5d Gemiddeld rapportcijfer voor studentbegeleiding, van ouderejaars hbo-bachelorstudenten en wo-masterstudenten in 2020 (n hbo=193-353, n wo=281-371)

		Hbo-bachelor	Wo-master
Stagebegeleiding vanuit de opleiding	Voor maart 2020	7,1	7,1
	Maart-augustus 2020	5,5	5,7
	September-oktober 2020	6,0	6,5
Studiebegeleiding	Voor maart 2020	6,9	7,0
	Maart-augustus 2020	5,4	5,8
	September-oktober 2020	5,7	6,3
Scriptiebegeleiding	Voor maart 2020	6,5	7,4
	Maart-augustus 2020	5,4	6,6
	September-oktober 2020	6,0	6,7

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Toegankelijkheid docenten • Studenten gaven voor de toegankelijkheid van de docenten vóór maart 2020 een ruime 7,5 (Inspectie van het Onderwijs, 2021b). In de periode september/oktober lag de waardering een punt lager. Veel studenten (vooral in het hbo) geven (vragenlijst bij de open vragen) aan dat het contact met de docent door de huidige coronacrisis verslechterd is. Docenten zijn vaak lastig bereikbaar via de e-mail, waardoor vragen stellen erg lastig verloopt.

Studenten missen interactie • Studenten missen vooral de interactiemogelijkheid met medestudenten. Vóór de coronamaatregelen gaven de hbo- en wo-studenten ongeveer een 8 voor de interactie met medestudenten tijdens studiemomenten, in september/oktober daalde dat cijfer naar ongeveer een 4,5 (Inspectie van het Onderwijs, 2021b). Dat is een van de verklaringen voor de lagere waardering voor werkgroepen. Een deel van de studenten geeft aan dat groepswerk minder makkelijk gaat via bijvoorbeeld Zoom, videobellen of een Microsoft Teams-meeting. Zij missen de mogelijkheid om fysiek met hun medestudenten te sparren over de stof. Sommige studenten uit het wo zien de beperkte toegang tot de universiteit als erg belastend. Zij vinden het niet prettig om alsmaar thuis te studeren en missen het studeren op de campus. Op de campus is er minder afleiding en wordt de student meer gestimuleerd. Daarnaast kunnen zij op de campus beter samenwerken met andere studenten.

Expliciete aandacht voor binding en interactie is nodig • Instellingen maken zich zorgen over de sociale binding en het gebrek aan interactie tussen studenten onderling en tussen docenten en studenten. Sociale binding is nodig voor het welbevinden en draagt bij aan groter studentsucces. Discussies, debatten, creatieve processen door met elkaar samen te werken, maken onderdeel uit van goed onderwijs. Eerstejaarsstudenten hebben nog geen binding met de opleiding. Veel instellingen zoeken naar alternatieve mogelijkheden om sociale interactie te organiseren; ouderejaarsstudenten worden ingezet als tutor of buddy (soms tegen student-assistentschapsalaris), docenten en studiecoaches zoeken actief contact met kwetsbare studenten en kleine werkgroepen of scriptiewandelingen worden georganiseerd. Sommige instellingen hebben extra gebouwen gehuurd, of tenten op de campus gezet. Juist omdat er zo veel verschillende activiteiten worden uitgeprobeerd, is het goed om kennis erover te delen. Nu gebeurt dat vaak binnen bestaande netwerken van opleidingen en via SURF (Inspectie van het Onderwijs, 2020a; 2020b; 2020c).

Deelname aan onderwijs beperkt • Instellingen hebben zich ingezet om het onderwijs zo veel mogelijk door te laten gaan. Instellingen gaven aan (Inspectie van het Onderwijs 2020c) dat na de zomer het onderwijs vaak voor een kleine 30 procent fysiek doorging, en het resterende gedeelte grotendeels online (stageproblematiek buiten beschouwing gelaten). Zowel voor als na de zomervakantie, heeft ongeveer 40 procent van de ouderejaars hbo-bachelorstudenten en ongeveer 30 procent van de wo-masterstudenten (veel) minder dan gebruikelijk deelgenomen aan het onderwijs dat wel werd aangeboden. Studenten die minder deelnemen aan aangeboden activiteiten, geven als

reden op dat ze minder gemotiveerd zijn en het onderwijs minder aantrekkelijk vinden. Beide redenen worden na de zomer nog steeds vaak genoemd.

Tabel 6.5e Redenen voor minder deelname aan onderwijs in 2020, van ouderejaars hbo-bachelorstudenten en wo-masterstudenten (in percentages, n hbo=204-206, n wo=214-245)*

		Hbo-bachelor	Wo-master
Ik vond het onderwijs minder aantrekkelijk	Maart-augustus 2020	45	40
	September-oktober 2020	47	44
Ik was minder gemotiveerd voor het onderwijs	Maart-augustus 2020	63	57
	September-oktober 2020	69	64
Ik moest zorgen voor een naaste	Maart-augustus 2020	8	4
	September-oktober 2020	8	5
Ik was niet in staat onderwijs te volgen vanwege gezondheidsredenen	Maart-augustus 2020	9	10
	September-oktober 2020	9	10
Anders	Maart-augustus 2020	35	41
	September-oktober 2020	30	33

**gepercenteerd ten opzichte van de studenten die minder deelnamen*
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Studievertraging verwacht • Ongeveer 60 procent van de studenten geeft aan geen studievertraging te hebben opgelopen als gevolg van de coronamaatregelen. Ongeveer 9 procent weet niet of ze vertraging heeft opgelopen. Van de ouderejaars-hbo-bachelorstudenten geeft 30 procent aan wel vertraging te hebben opgelopen, met een gemiddelde vertraging van 23 studiepunten. Ook 35 procent van de wo-masterstudenten geeft aan door corona vertraging te hebben opgelopen, met een gemiddelde vertraging van 16 studiepunten. De bestuurders waren begin oktober 2020 optimistischer over de mate waarin studenten achterstand zouden hebben opgelopen. Het diplomarendement geeft nog geen indicatie van studievertraging (zie paragraaf 6.1). Maar gegevens ontbreken over specifieke groepen studenten, bijvoorbeeld over studenten met een beperking, studenten die in het tweede of derde jaar van hun opleiding zitten of studenten die nominaal studeren. Ook weten we niet hoe het gaat met studenten die al zijn doorgestroomd door het uitstellen van het BSA voor eerstejaars. Dat geldt ook voor de instromende mbo-studenten die hun vooropleiding nog niet hebben afgerond.
De inspectie vindt het van groot belang dat hierover landelijke data beschikbaar komen, die de perspectieven van bestuurders of studenten op het studiesucces van bepaalde deelgroepen studenten navolgbaar maken. Daartoe is het nodig dat de minister met de instellingen aanvullende afspraken maakt over landelijke levering van gegevens.

Kwaliteitsborging en inspraak • Hoewel instellingen in het voorjaar crisisteams inrichtten die veel contact hadden met de medezeggenschap, is de studentwaardering voor de mogelijkheden een mening te geven over de onderwijskwaliteit, gedaald (tabel 6.5f). Dit geldt ook voor de informatievoorziening over onderwijskwaliteitsverbetering en het functioneren van de studenteninspraak. Ondanks de inzet van instellingen, wordt blijkbaar een beperkte groep studenten bereikt. De waardering van de bevraagde studenten ligt zowel voor als na de inwerkingtreding van de coronamaatregelen niet hoog.
Bestuurders van instellingen en opleidingscommissies zijn positiever over de informatievoorziening en de medezeggenschap dan de bevraagde studenten. Veel studenten uit opleidingscommissies zijn actief betrokken, lezen de mails over de onderwijsontwikkelingen en hebben vaak gesprekken met docenten en het bestuur. De meeste opleidingscommissies hebben adviezen uitgebracht, en voelden zich serieus genomen. Een enkele opleidingscommissie is minder betrokken geweest, verschillende opleidingscommissies reageerden vooral op praktische problemen en namen in mindere mate een pro actieve rol. Volgens bestuurders en opleidingscommissies wordt veel onlineonderwijs intern geëvalueerd en besproken met de medezeggenschap en het managementteam (Inspectie van het Onderwijs, 2021d).

Tabel 6.5f Gemiddeld rapportcijfer voor kwaliteitsborging en inspraak, van ouderejaars hbo-bachelor-studenten en wo-masterstudenten in 2020 (n hbo=201-375, n wo=296-639)

		Hbo-bachelor	Wo-master
De mate waarin de opleiding / instelling je bevraagt over jouw mening over de kwaliteit van het onderwijs	Voor maart 2020	6,3	7,1
	Maart-augustus 2020	5,0	6,2
	September-oktober 2020	5,1	6,5
De informatie voorziening over onderwijskwaliteitsverbetering	Voor maart 2020	6,2	6,6
	Maart-augustus 2020	5,3	6,0
	September-oktober 2020	5,5	6,2
Het functioneren van de studenteninspraak	Voor maart 2020	5,9	6,8
	Maart-augustus 2020	4,7	5,7
	September-oktober 2020	4,9	6,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2021b

Resultaten van interne evaluaties benut • Bestuurders melden een aantal positieve punten die uit evaluaties naar voren kwamen. De snelle en goede overgang naar onlineonderwijs is een positief punt, met als bijkomstigheid dat het onlineaanbod ertoe leidt dat studenten beter zijn voorbereid colleges en werkgroepen te volgen, en zo de onderwijstijd beter benutten. Ook melden de bestuurders dat uit interne evaluaties blijkt dat studenten de communicatie met studentdecanen erg waarderen. Voorbeelden van verbeter- dan wel aandachtspunten waren dat het onlineonderwijs en de didactiek nog weinig afgewogen was, de ICT-vaardigheden van docenten die in het begin mager waren en dat de interactie te beperkt was (Inspectie van het Onderwijs, 2020a).

De belangrijkste kansen • De coronacrisis heeft het onderwijs voor studenten minder aantrekkelijk gemaakt en de werkdruk voor docenten verhoogd. De meesten willen graag terug naar meer fysiek onderwijs, maar sommige innovaties die nu noodgedwongen versneld zijn ingevoerd, kunnen ook na de coronacrisis gunstig zijn. Het onderwijs wordt flexibeler, kennisoverdracht lijkt eenvoudig online verzorgd te kunnen worden en ICT-voorzieningen zijn versterkt. Samenwerking met personen of organisaties die zich elders bevinden, wordt makkelijker. Het kan een impuls zijn voor samenwerking tussen ho-instellingen in Nederland en voor internationale samenwerking. Studenten kunnen eenvoudiger dan voorheen aan een andere instelling onderwijs volgen. Docenten waren gedwongen om te reflecteren op de manier waarop ze hun onderwijs aanboden en toetsten. Soms hebben ze gemerkt dat na verloop van tijd de samenhang tussen eindtermen enerzijds en curriculum en toetsing anderzijds, niet meer geheel klopte. Op die onderdelen hebben ze hun onderwijs verbeterd. Tijdens de coronapandemie was een intensievere samenwerking nodig tussen verschillende afdelingen binnen ho instellingen, meer teamwerk in docententeams, meer afstemming tussen examencommissie, management en examinatoren. In veel gevallen heeft dit het wederzijds begrip en teamgevoel verder versterkt.

Reflectie • Opleidingen voldoen aan de basiskwaliteit en de kwaliteitszorg is op orde. Instellingen hebben zich het afgelopen jaar ingezet om tijdens de coronabeperkingen het onderwijs zo goed mogelijk doorgang te laten vinden. Toch vinden studenten het onderwijs op afstand minder motiverend en uitdagend. Voor instellingen liggen er uitdagingen in het invullen van (alternatieven voor) praktische onderdelen, de realisatie van sociale binding, het ontwikkelen van een nieuwe interactieve didactiek die past bij online onderwijs en het vormgeven van aangepaste fraudebestendige toetsing. In deze situatie is veel informatie nodig om (landelijk) gerichte maatregelen te kunnen treffen. Er zijn lacunes in de informatie over kwaliteit van het hoger onderwijs omdat veel visitaties in 2020 uitgesteld moesten worden. Opleidingen hebben veel onderwijs geëvalueerd maar deze informatie is meestal niet beschikbaar voor externen. Zo ontbreekt een breed beeld over de kwaliteit van afstandsonderwijs. Als visitaties en accreditaties door (zullen) gaan, is het onzeker of al het onderwijs wel wordt betrokken. Visitatierapporten geven sowieso geen systematisch, expliciete informatie over de kwaliteit van de begeleiding van studenten. Ook andere gegevens ontbreken: opleidings-

rendementen komen niet aan de orde in visitatierapporten en mede daardoor ontbrak afgelopen jaren het zicht op verschillen tussen instellingen in opleidingsrendementen. Er is op dit moment geen eenduidig landelijk zicht op de studievoortgang van studenten tijdens de coronapandemie. Wat we wel weten over onderwijsdeelname en studievoortgang wordt door studenten anders ingeschat dan door instellingen.

6.6 Governance en naleving

Meldingen over termijnen, proctoring en afstand houden • Door de coronamaatregelen werd het voor instellingen gecompliceerder om wet- en regelgeving na te leven. Zo bevat de onderwijs- en examenregeling (OER) bepalingen over de vorm van het onderwijs en de inrichting van de toetsing waaraan instellingen geen uitvoering meer konden geven. Het ministerie van OCW en de koepels hebben afspraken gemaakt over de uitgangspunten in deze overmachtssituatie en vastgelegd in een servicedocument (OCW, 2020). Bij instellingen waarover wij meldingen ontvingen, zijn we nagegaan of de instellingen conform die richtlijnen uit het servicedocument handelden. De helft van de meldingen die de inspectie vanaf maart 2020 kreeg, betrof de termijnen waarbinnen instellingen reageren op vragen of klachten van studenten. Ongeveer een vijfde van de meldingen betrof meer inhoudelijke zaken rond de kwaliteit van het onderwijs en de toetsing. Daarnaast ontvingen we meldingen van studenten over proctoring. Eind 2020 en begin 2021 kwamen meldingen binnen over het niet naleven van de afstandsregels.

Betrokkenheid medezeggenschap • In het servicedocument staat dat het van groot belang is om de medezeggenschap goed te betrekken, wanneer instellingen door coronabeperkingen afwijken van interne regels. Bestuurders meldden dat zij zowel de centrale medezeggenschap als de opleidingscommissies vroeg en intensief betrokken bij de aanpassingen in het onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2020a). Zij ervaarden de opstelling van de medezeggenschap positief, constructief en flexibel als bijvoorbeeld de OER moest worden aangepast. Andersom waren ook de bevraagde opleidingscommissies vaak positief over de communicatie met het bestuur en management. Zij voelden zich voldoende betrokken en hun adviezen werden vaak serieus genomen. De mate waarin de opleidingscommissies zelf initiatief namen of met hun achterban communiceerden, wisselde.

Lessen uit crisismanagement • Besturen benadrukken het belang van een goede interne communicatie in crisissituaties: directe lijnen, het herhalen van berichten, heldere informatie op de website en de mogelijkheid voor betrokkenen om vragen te stellen en expliciet te reageren op onjuiste informatie die binnen de instelling rondgaat. Verschillende instellingen gaven het voorbeeld dat zij door veel en persoonlijk met studenten te communiceren over proctoring, tot een voor ieder acceptabele en praktische oplossing konden komen. Als belangrijk aandachtspunt noemden bestuurders dat het ook in een crisis van belang was de langetermijneffecten van hun maatregelen in de gaten te houden, en tijdig weer terug te gaan naar de gebruikelijke communicatie- en besluitvormingskanalen. Die lessen van goede communicatie en besluitvorming hadden instellingen deels geleerd uit een eerdere crisis in 2019 en 2020: de cyberaanval op de universiteit in Maastricht. Hoewel de aandacht voor risicomanagement niet nieuw was, hebben zowel cybercriminaliteit als corona de instellingen opnieuw geconfronteerd met de vraag hoe ze zich voor moeten bereiden op externe dreigingen, en het beperken van de gevolgen. Een belangrijke les uit beide crises is dat samenwerking cruciaal is, niet alleen binnen de instelling, maar vooral ook met elkaar en alle belanghebbenden in het ho; instellingen kunnen dit niet alleen.

Rechtsstructuren van ho-instellingen • De bevoegdheid tot het verlenen van graden (associate degree, bachelor, master, doctor) is op basis van de WHW aan een specifieke rechtspersoon toegekend. Het is mogelijk om delen van het onderwijs door een andere rechtspersoon te laten verzorgen, binnen de regelgeving rond de zogenaamde uitbesteding . De juridische structuren van onderwijsinstellingen zijn soms zeer complex en de regelgeving rond uitbesteding is niet eenduidig. Hierdoor is het onduidelijk wie verantwoordelijk is voor de kwaliteit van het onderwijs en de naleving van de WHW. Als zich problemen voordoen, weten studenten, inspectie en NVAO niet of, en welke rechtspersoon

aangesproken kan worden. Ook samenwerkingsconstructies tussen onderwijsinstellingen leiden tot onduidelijkheid over verantwoordelijkheden en leiden tot onduidelijke voorlichting aan studenten. Dit geldt vooral als deze zijn vormgegeven in een eigen rechtspersoonlijkheid.

Naleving Wet bescherming namen en graden hoger onderwijs • Organisaties mogen niet zonder meer de naam universiteit of hogeschool gebruiken, of graden verlenen. Dit is sinds 1 juni 2017 geregeld in de WHW, met als doel het tegengaan van misleiding van (aspirant-)studenten en werkgevers. Sinds de wetswijziging heeft de inspectie ruim zestig signalen van mogelijke overtredingen afgehandeld. Het merendeel van de signalen ging over niet-erkende onderwijsorganisaties, maar een deel van de signalen ging over erkende hogescholen en universiteiten. Bij zes van de ruim zestig signalen heeft de inspectie een openbaar boeterapport opgesteld, waarin melding wordt gedaan van een overtreding door het onterecht gebruik van de naam universiteit of hogeschool en om het onterecht verlenen van graden. Het ministerie van OCW kan op basis van zo'n inspectierapport een boete opleggen. Bij de overige signalen is het probleem in overleg opgelost, of bleek dat er geen sprake was van een overtreding.
De wet- en regelgeving is ook niet duidelijk als het gaat om de interpretatie van het begrip buitenlandse wettelijke regeling. Dat is naast de NVAO-accreditatie de enige wettelijke grondslag waarop graden in Nederland mogen worden verleend. Eén signaal heeft de inspectie om deze onduidelijkheid in de wetgeving niet kunnen beoordelen. Besluitvorming over andere cases is in deze onduidelijke situatie voorlopig opgeschort.

Handhaving complex, soms onmogelijk • De wet- en regelgeving sluit niet meer goed aan op de huidige praktijk in het ho (Inspectie van het Onderwijs, 2020d). Open normen in de WHW zijn niet te interpreteren in de geest van een wet uit een tijd dat online- of internationaal onderwijs nauwelijks voorkwam. Dat wordt bijvoorbeeld zichtbaar bij instellingen die onderwijs in het buitenland willen verzorgen met een Nederlandse graad op basis van de 25-procentregel. Deze regel houdt in dat studenten minimaal 25 procent van hun onderwijs in Nederland moeten volgen. Als instellingen die 25 procent online vanuit Nederland aanbieden, hoeft de buitenlandse student niet naar Nederland te reizen. In feite wordt dan het gehele onderwijs in het buitenland gevolgd, en is de procedure met de bijbehorende kwaliteitswaarborgen voor het verzorgen van onderwijs in het buitenland met een Nederlandse graad, zoals in de wetgeving voor transnationaal onderwijs staat, vermeden. Het ontbreekt de inspectie, net als bij de het begrip buitenlandse wettelijke regeling aan handvatten om hierover uitspraken te doen.

Regelgeving joint degree biedt onvoldoende kwaliteitsborging • Ook ten aanzien van de joint degrees is de wet- en regelgeving verouderd. De WHW geeft instellingen de mogelijkheid samen met (buitenlandse) partners, opleidingen of afstudeerrichtingen te verzorgen (een joint programme). Deze opleiding leidt tot een gezamenlijke graad (joint degree), of twee of meer afzonderlijke graden (double/multiple degree). Instellingen kunnen in de samenwerking met buitenlandse partners en de daar geldende regelgeving op sommige onderdelen afwijken van dat wat gebruikelijk is. De WHW geeft geen duidelijkheid in hoeverre dat is toegestaan. Ook de voorwaarden die worden genoemd in het rapport over het Bolognaproces uit 2012, bieden geen helderheid (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012). De NVAO gaat ervan uit, hoewel de WHW daar niet expliciet in is, dat deze joint degrees moeten worden geaccrediteerd en heeft daartoe een protocol opgesteld. De onduidelijkheid in de WHW leidt tot onzekerheid voor instellingen. De inspectie kan niet vaststellen of de instelling zich al dan niet aan regelgeving houdt. Dit is een onwenselijke situatie, omdat de bepalingen in de wet zijn bedoeld als kwaliteitswaarborg en als bescherming van studenten.

Literatuur

Benson, K., Flory, K., Humphreys, K.L., & Lee, S.S. (2015). Misuse of stimulant medication among college students: a comprehensive review and meta-analysis. *Clinical child and family psychology review*, *18*(1), 50-76.

Brink, M., Broek, A. van den, & Ramakers, C. (2021). *Ervaringen van studenten met onderwijs en toetsen op afstand tijdens corona.* Nijmegen: ResearchNed.

Broek, A. van den, Cuppen, J., Ramakers, C., Termorshuizen, T., & Vroegh, T. (2020). *Dalende doorstroom mbo-hbo: waarom stroomt een steeds kleiner aandeel van de mbo-studenten door naar het hbo?* Nijmegen: ResearchNed.

Broek, A. van den, Warps, J., Cuppen, J., Termorshuizen. T., & Lodewick, J. (2020). *Monitor beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2019-2020.* Nijmegen: ResearchNed.

Caring Universities (2020). *De geestelijke gezondheid van studenten tijdens de COVID-19 pandemie. De eerste voorlopige data uit het Caring Universities consortium.* Geraadpleegd op 1 maart 2021 van: https://caring-universities.com/wp-content/uploads/2020/11/De-geestelijke-gezondheid-van-studenten-tijdens-de-COVID-19-pandemie-rapportage-van-Caring-Universities-19082020-versie-2-9112020.pdf

Crabbendam, J. & Goes, D. (2020). *Onderwijs op afstand. Een onderzoek naar de ervaringen van studenten met afstandsonderwijs naar aanleiding van de coronacrisis*. Utrecht: Landelijke Studentenvakbond (LSVb).

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2012). *The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report.* Brussel: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

Fuermaier, A.B., Tucha, O., Koerts, J., Tucha, L., Thome, J., & Faltraco, F. (2021). Feigning ADHD and stimulant misuse among Dutch university students. *Journal of neural transmission*, 1-6.

Geels, Z., Herbold, J., Heuvel, S. van den, Janse, M., Jongh, M. de, Schoorl, D. van, & Vellenga, C. (2021). *S.O.S. Studenten onderzoeken samen. Onderzoek naar welzijn, behoeftes en meningen van studenten tijdens de coronapandemie.* Geraadpleegd op 1 maart 2021 van: http://docplayer.nl/201702879-S-o-s-onderzoek-naar-welzijn-behoeftes-en-meningen-van-studenten-tijdens-de-coronapandemie.html

Heijde, C. van der, Berk, C. van den, & Vonk, P. (2020). Ervaringen en visies van professionals over gebruik en misbruik van methylfenidaat door studenten in het hoger onderwijs. *TSG-Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, *98*(1), 1-8.

Inspectie van het Onderwijs (2017). *Selectie: meer dan cijfers alleen. Decentrale selectie bij bachelor- en masteropleidingen in het bekostigd hoger onderwijs. Monitor selectie en toegankelijkheid.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2018a). *De kwaliteit van het Nederlandse accreditatiestelsel hoger onderwijs.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2018b). *De master van jouw keuze? Selectie in bekostigde wo-masteropleidingen. Meerjarig onderzoek selectie en toegankelijkheid.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2019). *Internationalisering en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor Nederlandse studenten. Meerjarig onderzoek selectie en toegankelijkheid.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2020a). *COVID-19-monitor: hoger onderwijs (eerste meting)*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2020b). *COVID-19-monitor: hoger onderwijs (tweede meting)*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2020c). *COVID-19-monitor: hoger onderwijs (derde meting).* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2020d). *De Staat van het Onderwijs 2020.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2021a). *Technisch rapport Aanvullend onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2021. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.* Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Inspectie van het Onderwijs (2021b). *Technisch rapport Hoger onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2021.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Inspectie van het Onderwijs (2021c). *Technisch rapport Interviews aanvullend onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2021. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.* Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Inspectie van het Onderwijs (2021d). *Technisch rapport Interviews opleidingscommissies en examencommissies. De Staat van het Onderwijs 2021.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Inspectie van het Onderwijs (2021e). *Technisch rapport Medicatie hoger onderwijs. De Staat van het Onderwijs 2021.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Inspectie van het Onderwijs (2021f). *Technisch rapport Uitstroom en arbeidsmarkt. De Staat van het Onderwijs 2021.* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Te downloaden van: www.destaatvanhetonderwijs.nl

Landelijke Werkgroep Studentenwelzijn (2020). *Handreiking studentenwelzijn in Corona-tijd. Manieren om onder bijzondere omstandigheden de stress voor studenten met een ondersteuningsvraag te verminderen.* Bijlage bij Servicedocument Hoger Onderwijs 9.0: aanpak coronavirus COVID-19. Den Haag: OCW.

Lohuis, J., Couvreur, N., & Veer, N. van der (2020). *Welbevinden van medewerkers en studenten onder 9 hoger onderwijsinstellingen.* Amsterdam/Enschede: Newcom Research & Consultancy B.V.

Nies, D. de (2019). *Studenten kopen individuele aandacht en kleinschalig onderwijs.* Geraadpleegd op 19 januari 2021 van: https://pointer.kro-ncrv.nl/studenten-kopen-individuele-aandacht-en-kleinschalig-onderwijs

NVAO (2018). *Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland.* Den Haag: NVAO.

NVAO (2020). *NVAO Verslag 2019.* Den Haag: NVAO.

OCW (2012). *Servicedocument HO - aanpak Coronavirus COVID-19, nr.7*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

Smulders, N. & Coppens, K. (2020). *Studeren met een functiebeperking 2019: analyse NSE in het wo.* Den Bosch: ECIO.

Trimbos (2019). *Factsheet Ritalin. Feiten en cijfers over oneigenlijk gebruik van methylfenidaat en andere prestatie-verhogende middelen*. Utrecht: Trimbos.

Velden, P.G. van der, Contino, C., Das, M., Loon, P. van, & Bosmans, M.W. (2020). Anxiety and depression symptoms, and lack of emotional support among the general population before and during the COVID-19 pandemic. A prospective national study on prevalence and risk factors. *Journal of affective disorders, 277*, 540-548.

Vinckx, K., Voort, B. van der, & Jansen, J. (2019). *Laagdrempelige psychische hulpverlening. Inventarisatie van aanbod binnen mbo, hbo en wo*. Den Bosch: CINOP.

Warps, J. & Van den Broek, A. (2020). *Studeren, studievoortgang en welbevinden tijdens corona.* Nijmegen: ResearchNed.

Zwetsloot, J., Weel, B. ter, Rooijen, M. van, Bisschop, P., & Ven, K. van der (2020). *De impact van de coronacrisis op de overgang onderwijs-arbeidsmarkt. Achtergrond bij monitor 1.* Amsterdam: SEO economisch onderzoek.